Bhagavad Gita

Published by
MKG Digital University of Sanatan Dharma

Bhagavad Gita
भगवद गीता

Published by
MKG Digital University of Sanatan Dharma

Bhagavad Gita — भगवद गीता
First Digital Edition, 2026

Published by
MKG Digital University of Sanatan Dharma

This digital edition presents the Sanskrit verses of the Bhagavad Gita without interpretation, commentary, or translation.
The underlying ancient Sanskrit work is presented as a historical and spiritual text. This edition has been independently typeset and digitally formatted for free access, reading, study, sharing, and reuse.

License: CC0 — No Rights Reserved

This digital edition is dedicated to the public domain to the fullest extent permitted by law.
You are free to copy, reproduce, modify, adapt, distribute, publish, share, and use this edition for any purpose, including commercial purposes, without requesting permission.

Edition: First Digital Edition
Language: Sanskrit
Format: Digital PDF
Price: Free
This edition is provided freely for reading, study, education, sharing, and unrestricted reuse.

Chapters

1. अर्जुनविषादयोगः — Arjuna Vishada Yoga
2. सांख्ययोगः — Sankhya Yoga
3. कर्मयोगः — Karma Yoga
4. ज्ञानकर्मसंन्यासयोगः — Jnana Karma Sannyasa Yoga
5. कर्मसंन्यासयोगः — Karma Sannyasa Yoga
6. आत्मसंयमयोगः — Atma Samyama Yoga
7. ज्ञानविज्ञानयोगः — Jnana Vijnana Yoga
8. अक्षरब्रह्मयोगः — Akshara Brahma Yoga
9. राजविद्याराजगुह्ययोगः — Raja Vidya Raja Guhya Yoga
10. विभूतियोगः — Vibhuti Yoga
11. विश्वरूपदर्शनयोगः — Vishvarupa Darshana Yoga
12. भक्तियोगः — Bhakti Yoga
13. क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगः — Kshetra Kshetrajna Vibhaga Yoga
14. गुणत्रयविभागयोगः — Gunatraya Vibhaga Yoga
15. पुरुषोत्तमयोगः — Purushottama Yoga
16. दैवासुरसम्पद्विभागयोगः — Daivasura Sampad Vibhaga Yoga
17. श्रद्धात्रयविभागयोगः — Shraddhatraya Vibhaga Yoga
18. मोक्षसंन्यासयोगः — Moksha Sannyasa Yoga

Chapter 1: अर्जुनविषादयोग Arjuna Vishada Yoga

धृतराष्ट्र उवाच

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।
मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय ॥ १ ॥

dhritarashtra uvacha
dharmakshetre kurukshetre samaveta yuyutsavah
mamakah pandavash chaiva kim akurvata sanjaya

सञ्जय उवाच

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।
आचार्यमुपसङ्गम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

sanjaya uvacha
drishtva tu pandavanikam vyudham duryodhanas tada
acharyam upasangamya raja vachanam abravit

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।
व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥

pashyaitam panduputranam acharya mahatim chamum
vyudham drupadaputrena tava shishyena dhimta

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥

atra shura maheshvasa bhimarjunasama yudhi
yuyudhano viratash cha drupadash cha maharathah

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुङ्गवः ॥ ५ ॥

dhrishtaketush chekitana kashirajash cha viryavan
purujit kuntibhojash cha shaibyash cha narapungavah

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥ ६ ॥

yudhamanyush cha vikranta uttamaujash cha viryavan
saubhadro draupadeyash cha sarva eva maharathah

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥

asmakam tu vishishta ye tan nibodha dvijottama
nayaka mama sainyasya samjnartham tan bravimi te

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिञ्जयः ।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥

bhavan bhishmash cha karnash cha kripash cha samitinjayah
ashvatthama vikarnash cha saumadattis tathaiva cha

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥

anye cha bahavah shura madarthe tyaktajivitah
nanashastrapraharanah sarve yuddhavisharadah

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥ १० ॥

aparyaptam tad asmakam balam bhishmabhirakshitam
paryaptam tv idam etesham balam bhimabhirakshitam

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।
भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ ११ ॥

ayaneshu cha sarveshu yathabhagam avasthitah
bhishmam evabhirakshantu bhavantah sarva eva hi

तस्य सञ्जनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।
सिंहनादं विनद्योच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥

tasya sanjanayan harsham kuruvriddhah pitamahah
simhanadam vinadyocchaih shankham dadhmau pratapavan

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।
सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ १३ ॥

tatah shankhash cha bheryash cha panavanakagomukhah
sahasaivabhyahanyanta sa shabdas tumulo bhavat

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।
माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥

tatah shvetair hayair yukte mahati syandane sthitau
madhavah pandavash chaiva divyau shankhau pradadhmatuh

पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनञ्जयः ।
पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥

panchajanyam hrishikesho devadattam dhananjayah
paundram dadhmau mahashankham bhimakarma vrikodarah

अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

anantavijayam raja kuntiputro yudhishthirah
nakulah sahadevash cha sughoshamanipushpakau

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १७ ॥

kashyash cha parameshvasah shikhandi cha maharathah
dhrishtadyumno viratash cha satyakish chaparajitah

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।
सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान्दध्मुः पृथक्पृथक् ॥ १८ ॥

drupado draupadeyash cha sarvashah prithivipate
saubhad rash cha mahabahuh shankhan dadhmuh prithak prithak

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलोऽभ्यनुनादयन् ॥ १९ ॥

sa ghosho dhartarashtranam hridayani vyadarayat
nabhash cha prithivim chaiva tumulo bhyanunadayan

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः ।
प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ॥ २० ॥

atha vyavasthitan drishtva dhartarashtran kapidhvajah
pravritte shastrasampate dhanur udyamya pandavah

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

arjuna uvacha

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥ २१ ॥

senayor ubhayor madhye ratham sthapaya me chyuta

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।
कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुद्यमे ॥ २२ ॥

yavad etan nirikshe ham yoddhukaman avasthitan
kair maya saha yoddhavyam asmin ranasamudyame

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ २३ ॥

yotsyamanan aveksh eham ya ete tra samagatah
dhartarashtrasya durbuddher yuddhe priyachikirshavah

सञ्जय उवाच

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ २४ ॥

sanjaya uvacha
evam ukto hrishikesho gudakeshena bharata
senayor ubhayor madhye sthapayitva rathottamam

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति ॥ २५ ॥

bhishmadronapramukhatah sarvesham cha mahikshitam
uvacha partha pashyaitan samavetan kurun iti

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितृनथ पितामहान् ।
आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ २६ ॥

tatr apashyat sthitan parthah pitrin atha pitamahan
acharyan matulan bhratrin putran pautran sakhims tatha

श्वशुरान्सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।
तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान्बन्धूनवस्थितान् ॥ २७ ॥

shvashuran suhridash chaiva senayor ubhayor api
tan samikshya sa kaunteyah sarvan bandhUn avasthitan

कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

arjuna uvacha

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ २८ ॥

drishtvemam svajanam krishna yuyutsum samupasthitam

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥

sidanti mama gatrani mukham cha parishushyati
vepathush cha sharire me romaharshash cha jayate

गाण्डीवं स्रंसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते ।
न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥

gandivam sramsate hastat tvak chaiva paridahyate
na cha shaknomy avasthatum bhramativa cha me manah

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।
न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥

nimittani cha pashyami viparitani keshava
na cha shreyo nupashyami hatva svajanam ahave

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।
किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥

na kankshe vijayam krishna na cha rajyam sukhani cha
kim no rajyena govinda kim bhogair jivitena va

येषामर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।
त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥

yesham arthe kankshitam no rajyam bhogah sukhani cha
ta ime vasthita yuddhe pranams tyaktva dhanani cha

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः सम्बन्धिनस्तथा ॥ ३४ ॥

acharyah pitarah putras tathaiva cha pitamahah
matulah shvashurah pautrah shyalah sambandhinas tatha

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥

etan na hantum ichchhami ghnato pi madhusudana
api trailokyarajyasya hetoh kim nu mahikrite

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।
पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥

nihatya dhartarashtran nah ka pritih syaj janardana
papam evashrayed asman hatvaitan atatayinah

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान्स्वबान्धवान् ।
स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥

tasman narha vayam hantum dhartarashtran svabandhavan
svajanam hi katham hatva sukhinah syama madhava

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

yady apy ete na pashyanti lobhopahatachetasah
kulakshayakritam dosham mitradrohe cha patakam

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

katham na jneyam asmabhih papad asman nivartitum
kulakshayakritam dosham prapashyadbhir janardana

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥

kulakshaye pranashyanti kuladharmah sanatanah
dharme nashte kulam kritsnam adharmo bhibhavaty uta

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः ॥ ४१ ॥

adharmabhibhavat krishna pradushyanti kulastriyah
strishu dushtasu varnasankarah

सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।
पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥

sankaro narakayaiva kulaghnanam kulasya cha
patanti pitaro hy esham luptapindodakakriyah

दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसङ्करकारकैः ।
उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥

doshair etaih kulaghnanam varnasankarakarakaih
utsadyante jatidharmah kuladharmash cha shashvatah

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।
नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

utsannakuladharmanam manushyanam janardana
narake niyatam vaso bhavatity anushushruma

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।
यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥

aho bata mahat papam kartum vyavasita vayam
yad rajya sukha lobhena hantum svajanam udyatah

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

yadi mam apratikaram ashastram shastrapanayah
dhartarashtra rane hanyus tan me kshemataram bhavet

सञ्जय उवाच

एवमुक्त्वार्जुनः सङ्ख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥

sanjaya uvacha
evam uktvarjunah sankhye rathopastha upavishat
visrijya sasharam chapam shokasamvignamanasah

Chapter 2: सांख्ययोग Sankhya Yoga

सञ्जय उवाच

तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ।
विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥

sanjaya uvacha
tam tatha kripayavishtam ashrupurnakulekshanam
vishidantam idam vakyam uvacha madhusudanah

श्रीभगवानुवाच

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥

shri bhagavan uvacha
kutastva kashmalam idam vishame samupasthitam
anaryajushtam asvargyam akirtikaram arjuna

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परन्तप ॥ ३ ॥

klaibyam ma sma gamah partha naitat tvayyupapadyate
kshudram hridayadaurbalyam tyaktvottishtha parantapa

अर्जुन उवाच

कथं भीष्ममहं सङ्ख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥

arjuna uvacha
katham bhishmam aham sankhye dronam cha
madhusudana
ishubhih pratiyotsyami pujarhav arisudana

गुरूनहत्वा हि महानुभावान्
श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ।
हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव
भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

gurun ahatva hi mahanubhavan
shreyo bhoktum bhaikshyam apiha loke
hatvarthakamas tu gurun ihaiva
bhunjiy bhogan rudhirapradigdhan

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो
यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।
यानेव हत्वा न जिजीविषामस्
तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥

na chaitad vidmah kataran no gariyo
yad va jayema yadi va no jayeyuh
yan eva hatva na jijivishamas
te vasthitah pramukhe dhartarashtrah

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः
पृच्छामि त्वां धर्मसम्मूढचेताः ।
यच्छ्रेय एतन्निश्चितं ब्रूहि तन्मे
शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥ ७ ॥

karpanyadoshopahatasvabhavah
prichchhami tvam dharmasammudhachetah
yach chhreya etan nishchitam bruhi tan me
shishyas teham shadhi mam tvam prapannam

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्
यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ।
अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं
राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ ८ ॥

na hi prapashyami mamapanudyad
yach chokam uchchhoshanam indriyanam
avapya bhumav asapatnam riddham
rajyam suranam api chadhipatyam

सञ्जय उवाच

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परन्तप ।
न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥ ९ ॥

sanjaya uvacha
evam uktva hrishikesham gudakeshah parantapa
na yotsya iti govindam uktva tushnim babhuva ha

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः ॥ १० ॥

tam uvacha hrishikesha prahasann iva bharata
senayor ubhayor madhye vishidantam idam vachah

श्रीभगवानुवाच

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।
गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥ ११ ॥

shri bhagavan uvacha
ashochyan anvashochas tvam prajnavadansh cha bhashase
gatasun agatasumsh cha nanushochanti panditah

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।
न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ १२ ॥

na tv evaham jatu nasam na tvam neme janadhipah
na chaiva na bhavishyamah sarve vayam atah param

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥

dehinosmin yatha dehe kaumaram yauvanam jara
tatha dehantarapraptir dhiras tatra na muhyati

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ १४ ॥

matrasparshas tu kaunteya shitoshnasukhaduhkhadah
agamapayino nityas tams titikshasva bharata

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।
समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥

yam hi na vyathayanty ete purusham purusharshabha
samaduhkhasukham dhiram so mrtatvaya kalpate

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।
उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥

nasato vidyate bhavo nabhavo vidyate satah
ubhayor api drishto ntas tv anayos tattvadarshibhih

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।
विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥

avinashi tu tad viddhi yena sarvam idam tatam
vinasham avyayasyasya na kashchit kartum arhati

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।
अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ १८ ॥

antavanta ime deha nityasyoktah sharirinah
anashino prameyasya tasmad yudhyasva bharata

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

ya enam vetti hantaram yash chainam manyate hatam
ubhau tau na vijanito nayam hanti na hanyate

न जायते म्रियते वा कदाचिन्
नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो
न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥

na jayate mriyate va kadachin
nayam bhutva bhavita va na bhuyah
ajo nityah shashvato yam purano
na hanyate hanyamane sharire

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।
कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥ २१ ॥

vedavinashinam nityam ya enam ajam avyayam
katham sa purushah partha kam ghatayati hanti kam

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णा
न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥

vasamsi jirnani yatha vihaya
navani grihnati naro parani
tatha sharirani vihaya jirnany
anyani samyati navani dehi

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥

nainam chhindanti shastrani nainam dahati pavakah
na chainam kledayanty apo na shoshayati marutah

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २४ ॥

achchhedyo yam adahyo yam akledyo shoshya eva cha
nityah sarvagatah sthanur achalo yam sanatanah

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥

avyakto yam achintyo yam avikaryo yam uchyate
tasmad evam viditvainam nanushochitum arhasi

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।
तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥

atha chainam nityajatam nityam va manyase mritam
tathapi tvam mahabaho naivam shochitum arhasi

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥

jatasya hi dhruvo mrityur dhruvam janma mritasya cha
tasmad apariharye rthe na tvam shochitum arhasi

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥

avyaktadini bhutani vyaktamadhyani bharata
avyaktanidhanany eva tatra ka paridevana

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनम्
आश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः ।
आश्चर्यवच्चैनमन्यः श्रृणोति
श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥

ashcharyavat pashyati kashchid enam
ashcharyavad vadati tathaiva chanyah
ashcharyavach chainam anyah shrinoti
shrutvapy enam veda na chaiva kashchit

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।
तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३० ॥

dehi nityam avadhyo yam dehe sarvasya bharata
tasmad sarvani bhutani na tvam shochitum arhasi

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि ।
धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥

svadharmam api chavekshya na vikampitum arhasi
dharmyad dhi yuddhach chhreyo nyat kshatriyasya na vidyate

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।
सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥ ३२ ॥

yadricchhaya chopapannam svargadvaram apavritam
sukhinah kshatriyah partha labhante yuddham idrisham

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं सङ्ग्रामं न करिष्यसि ।
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥

atha chet tvam imam dharmyam sangramam na karishyasi
tatah svadharmam kirtim cha hitva papam avapsyasi

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।
सम्भावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥

akirtim chapi bhutani kathayishyanti te vyayam
sambhavitasya chakirtir maranad atirichyate

भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।
येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ ३५ ॥

bhayad ranad uparatam mamsyante tvam maharathah
yesham cha tvam bahumato bhutva yasyasi laghavam

अवाच्यवादांश्च बहून् वदिष्यन्ति तवाहिताः ।
निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ३६ ॥

avachyavadamsh cha bahun vadishyanti tavahitah
nindantas tava samarthyam tato duhkhataram nu kim

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।
तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

hato va prapsyasi svargam jitva va bhokshyase mahim
tasmad uttishtha kaunteya yuddhaya kritanishchayah

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।
ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥

sukhaduhkhe same kritva labhalabhau jayajayau
tato yuddhaya yujyasva naivam papam avapsyasi

एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥ ३९ ॥

esha te bhihita sankhye buddhir yoge tv imam shrinu
buddhya yukto yaya partha karmabandham prahasyasi

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ ४० ॥

nehabhikramanasho sti pratyavayo na vidyate
svalpam apy asya dharmasya trayate mahato bhayat

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।
बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥

vyavasayatmika buddhir ekeha kurunandana
bahushakha hy anantash cha buddhayo vyavasayinam

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः ।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥

yam imam pushpitam vacham pravadanty avipashchitah
vedavadaratah partha nanyad astiti vadinah

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ४३ ॥

kamatmanah svargapara janmakarmaphalapradam
kriyavisheshabahulam bhogaishvaryagatim prati

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४४ ॥

bhogaishvaryaprasaktanam tayapahritachetasam
vyavasayatmika buddhih samadhau na vidhiyate

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ ४५ ॥

traigunyavishaya veda nistraigunyo bhavarjuna
nirdvandvo nityasattvastho niryogakshema atmavan

यावानर्थ उदपाने सर्वतः सम्प्लुतोदके ।
तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ ४६ ॥

yavan artha udapane sarvatah samplutodake
tavan sarveshu vedeshu brahmanasya vijanatah

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

karmany evadhikaras te ma phaleshu kadachana
ma karmaphalahetur bhur ma te sango stv akarmani

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ ४८ ॥

yogasthah kuru karmani sangam tyaktva dhananjaya
siddhyasiddhyoh samo bhutva samatvam yoga uchyate

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय ।
बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ ४९ ॥

duren hy avaram karma buddhiyogad dhananjaya
buddhau sharanam anvichchha kripanah phalahetavah

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।
तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ ५० ॥

buddhiyukto jahatiha ubhe sukritadushkrite
tasmad yogaya yujyasva yogah karmasu kaushalam

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥ ५१ ॥

karmaj am buddhiyukta hi phalam tyaktva manishinah
janmabandhavinirmuktah padam gachchhanty anamayam

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।
तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥

yada te mohakalilam buddhir vyatitarishyati
tada gantasi nirvedam shrotavyasya shrutasya cha

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

shruti vipratipanna te yada sthasyati nishchala
samadhav achala buddhis tada yogam avapsyasi

अर्जुन उवाच

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।
स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम् ॥ ५४ ॥

arjuna uvacha
sthitaprajnasya ka bhasa samadhisthasya keshava
sthitadhih kim prabhasheta kimasita vrajeta kim

श्रीभगवानुवाच

प्रजहाति यदा कामान् सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥

shri bhagavan uvacha
prajahati yada kaman sarvan partha manogatan
atmanyeva atmana tushtah sthitaprajnas tadochyate

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

duhkhesv anudvignamanah sukheshu vigatasprihah
vitaragabhayakrodhah sthitadhir munir uchyate

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।
नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥

yah sarvatranabhisnehas tat tat prapya shubhashubham
nabhinandati na dveshti tasya prajna pratishthita

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥

yada samharate chayam kurmo nganiva sarvashah
indriyanindriyarthebhyas tasya prajna pratishthita

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।
रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९ ॥

vishaya vinivartante niraharasya dehinah
rasavarjam raso py asya param drishtva nivartate

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः ।
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ ६० ॥

yatato hy api kaunteya purushasya vipashchitah
indriyani pramathini haranti prasabham manah

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।
वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥

tani sarvani samyamya yukta asita matparah
vashe hi yasyendriyani tasya prajna pratishthita

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते ।
सङ्गात्सञ्जायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ ६२ ॥

dhyayato vishayan pumsah sangas teshu pajayate
sangat sanjayate kamah kamat krodho bhijayate

क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥

krodhad bhavati sammohah sammohat smritivibhramah
smritibhramshad buddhinaso buddhinasat pranashyati

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥

ragadveshaviyuktais tu vishayan indriyaish charan
atmavashyaih vidheyatma prasadam adhigachchhati

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।
प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥

prasade sarvaduhkhanam hanir asyopajayate
prasannachetaso hy ashu buddhih paryavatishtate

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।
न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम् ॥ ६६ ॥

nasti buddhir ayuktasya na chayuktasya bhavana
na chabhavayatah shantir ashantasya kutah sukham

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि ॥ ६७ ॥

indriyanam hi charatam yan mano nuvidhiyate
tad asya harati prajnam vayur navam ivambhasi

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥

tasmad yasya mahabaho nigrihitani sarvashah
indriyanindriyarthebhyas tasya prajna pratishthita

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥

ya nisha sarvabhutanam tasyam jagarti samyami
yasyam jagrati bhutani sa nisha pashyato muneh

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं
समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे
स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७० ॥

apuryamanam achalapratishtham
samudram apah pravishanti yadvat
tadvat kama yam pravishanti sarve
sa shantim apnoti na kamakami

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः ।
निर्ममो निरहङ्कारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥

vihaya kaman yah sarvan pumamsh charati nihsprihah
nirmamo nirahankarah sa shantim adhigachchhati

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।
स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

esha brahmi sthitih partha nainam prapya vimuhyati
sthitvasyam antakale pi brahmanirvanam richchhati

Chapter 3: कर्मयोग Karma Yoga

अर्जुन उवाच

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।
तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

arjuna uvacha
jyayasi chet karmanaste mata buddhir janardana
tat kim karmani ghore mam niyojayasi keshava

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥

vyamishreneva vakyena buddhim mohayasiva me
tad ekam vada nishchitya yena shreyo ham apnuyam

श्रीभगवानुवाच

लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।
ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३ ॥

shri bhagavan uvacha
lokesmin dvividha nishtha pura prokta mayanagha
jnanayogena sankhyanam karmayogena yoginam

न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।
न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

na karmanam anarambhan naishkarmyam purusho shnute
na cha sannyasanad eva siddhim samadhigachchhati

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

na hi kashchit kshanam api jatu tishthaty akarmakrit
karyate hy avashah karma sarvah prakritijair gunaih

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।
इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

karmendriyani samyamya ya aste manasa smaran
indriyarthan vimudhatma mithyacharah sa uchyate

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

yas tv indriyani manasa niyamy arabhate rjuna
karmendriyaih karmayogam asaktah sa vishishyate

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।
शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

niyatam kuru karma tvam karma jyayo hy akarmanah
sharirayatra pi cha te na prasiddhyed akarmanah

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।
तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर ॥ ९ ॥

yajnarthat karmano nyatra loko yam karmabandhanah
tadartham karma kaunteya muktasangah samachara

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।
अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥

sahayajnah prajah srishtva purovacha prajapatih
anena prasavishyadhvam esha vo stv ishtakamadhuk

देवान्भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः ।
परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

devan bhavayatanena te deva bhavayantu vah
parasparam bhavayantah shreyah param avapsyatha

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।
तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

ishtan bhogan hi vo deva dasyante yajna bhavitah
tair dattan apradayaibhyo yo bhunkte stena eva sah

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।
भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

yajnashishtashinah santo muchyante sarvakilbishaih
bhunjate te tv agham papa ye pachanty atmakaranat

अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसम्भवः ।
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥

annad bhavanti bhutani parjanyad annasambhavah
yajnad bhavati parjanyo yajnah karmasamudbhavah

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

karma brahmodbhavam viddhi
brahmaksharasamudbhavam
tasmat sarvagatam brahma nityam yajne pratishthitam

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।
अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

evam pravartitam chakram nanuvartayatiha yah
aghayur indriyaramah mogham partha sa jivati

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥

yas tv atmaratir eva syad atmatriptash cha manavah
atmanyeva cha santushtas tasya karyam na vidyate

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥

naiva tasya kritenartho nakriteneha kashchana
na chasya sarvabhuteshu kashchid arthavyapashrayah

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन्कर्म परं आप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥

tasmad asaktah satatam karyam karma samachara
asakto hy acharan karma param apnoti purushah

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोकसंग्रहमेवापि सम्पश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

karmanaiva hi samsiddhim asthita janakadayah
lokasangraham evapi sampashyan kartum arhasi

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

yad yad acharati shreshthas tat tad evetaro janah
sa yat pramanam kurute lokas tad anuvartate

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

na me parthasti kartavyam trishu lokeshu kinchana
nanavaptam avaptavyam varta eva cha karmani

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

yadi hy aham na varteyam jatu karmany atandritah
mama vartmanuvartante manushyah partha sarvashah

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।
सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

utsideyur ime loka na kuryam karma ched aham
sankarasya cha karta syam upahanyam imah prajah

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।
कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥

saktah karmany avidvamso yatha kurvanti bharata
kuryad vidvams tatha saktash chikirshur lokasangraham

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनाम् ।
जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥

na buddhibhedam janayed ajnanam karmasanginam
josayet sarvakarmani vidvan yuktah samacharan

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ २७ ॥

prakriteh kriyamanani gunaih karmani sarvashah
ahankara vimudhatma kartaham iti manyate

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

tattvavit tu mahabaho gunakarmavibhagayoh
guna guneshu vartanta iti matva na sajjate

प्रकृतेर्गुणसम्मूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मन्दान्कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥

prakriter gunasammudhah sajjante gunakarmasu
tan akritsnavido mandan kritsnavin na vichalayet

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

mayi sarvani karmani sannyasyadhyatmachetasa
nirashir nirmamo bhutva yudhyasva vigatajvarah

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

ye me matam idam nityam anutishthanti manavah
shraddhavanto nasuyanto muchyante te pi karmabhih

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।
सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

ye tv etad abhyasuyanto nanutishthanti me matam
sarvajnana vimudhan tan viddhi nashtan achetasah

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।
प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

sadrisham cheshtate svasyah prakriter jnanavan api
prakritim yanti bhutani nigrahah kim karishyati

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३४ ॥

indriyasyendriyasyarthe ragadveshau vyavasthitau
tayor na vasham agachchhet tau hy asya paripanthinau

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

shreyan svadharmo vigunah paradharmat svanushthitat
svadharme nidhanam shreyah paradharmo bhayavahah

अर्जुन उवाच

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।
अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥

arjuna uvacha
atha kena prayukto yam papam charati purushah
anicchann api varshneya balad iva niyojitah

श्रीभगवानुवाच

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३७ ॥

shri bhagavan uvacha
kama esha krodha esha rajogunasamudbhavah
mahashano mahapapma viddhy enam iha vairinam

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च ।
यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

dhamenavriyate vahnir yathadarsho malena cha
yatholbenavrito garbhas tatha tenedam avritam

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।
कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥

avritam jnanam etena jnanino nityavairina
kamarupena kaunteya dushpurenanalena cha

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

indriyani mano buddhir asyadhishthanam uchyate
etair vimohayaty esha jnanam avritya dehinam

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

tasmad tvam indriyany adau niyamya bharatarshabha
papmanam prajahi hy enam jnanavijnananashanam

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

indriyani parany ahur indriyebhyah param manah
manasas tu para buddhir yo buddheh paratas tu sah

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

evam buddheh param buddhva samstabhya atmanam atmana
jahi shatrum mahabaho kamarupam durasadam

Chapter 4: ज्ञानकर्मसंन्यासयोग Jnana Karma Sannyasa Yoga

श्रीभगवानुवाच

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥

shri bhagavan uvacha

imam vivasvate yogam proktavan aham avyayam
vivasvan manave praha manur ikshvakave abravit

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।
स कालेनेह महता योगो नष्टः परन्तप ॥ २ ॥

evam parampara praptam imam rajarshayo viduh
sa kaleneha mahata yogo nashtah parantapa

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥

sa evayam maya te adya yogah proktah puratanah
bhakto asi me sakha cheti rahasyam hy etad uttamam

अर्जुन उवाच

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।
कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

arjuna uvacha

aparam bhavato janma param janma vivasvatah
katham etad vijaniyam tvam adau proktavan iti

श्रीभगवानुवाच

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परन्तप ॥ ५ ॥

shri bhagavan uvacha

bahuni me vyatitani janmani tava charjuna
tany aham veda sarvani na tvam vettha parantapa

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय सम्भवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥

ajo api sann avyayatma bhutanam ishvaro api san
prakritim svam adhishthaya sambhavamy atma mayaya

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

yada yada hi dharmasya glanir bhavati bharata
abhyutthanam adharmasya tad atmanam srijamy aham

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे ॥ ८ ॥

paritranaya sadhunam vinashaya cha dushkritam
dharma samsthapanarthaya sambhavami yuge yuge

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥

janma karma cha me divyam evam yo vetti tattvatah
tyaktva deham punar janma naiti mam eti so arjuna

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥

vita raga bhaya krodha manmaya mam upashritah
bahavo jnana tapasah puta mad bhavam agatah

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

ye yatha mam prapadyante tams tathaiva bhajamy aham
mama vartmanuvartante manushyah partha sarvashah

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥

kankshantah karmanam siddhim yajanta iha devatah
kshipram hi manushye loke siddhir bhavati karmaja

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।
तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥

chaturvarnyam maya srishtam guna karma vibhagashah
tasya kartaram api mam viddhy akartaram avyayam

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ।
इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥

na mam karmani limpanti na me karma phale spriha
iti mam yo abhijanati karmabhir na sa badhyate

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।
कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥

evam jnatva kritam karma purvair api mumukshubhih
kuru karmaiva tasmattvam purvaih purvataram kritam

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।
तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १६ ॥

kim karma kim akarmeti kavayo apy atra mohitah
tat te karma pravakshyami yaj jnatva mokshyase ashubhat

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

karmano hy api boddhavyam boddhavyam cha vikarmanah
akarmanash cha boddhavyam gahana karmano gatih

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।
स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥

karmany akarma yah pashyed akarmani cha karma yah
sa buddhiman manushyeshu sa yuktah kritsna karma krit

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसङ्कल्पवर्जिताः ।
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ॥ १९ ॥

yasya sarve samarambhah kama sankalpa varjitah
jnanagni dagdha karmanam tam ahuh panditam budhah

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।
कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किञ्चित्करोति सः ॥ २० ॥

tyaktva karma phala asangam nitya tripto nirashrayah
karmany abhipravritto api naiva kinchit karoti sah

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥

nirashir yata chittatma tyakta sarva parigrahah
shariram kevalam karma kurvan napnoti kilbisham

यदृच्छालाभसन्तुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः ।
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥ २२ ॥

yadriccha labha santushto dvandvatito vimatsarah
samah siddhav asiddhau cha kritvapi na nibadhyate

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥

gata sangasya muktasya jnana avasthita chetasah
yajnayacharatah karma samagram praviliyate

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥

brahmarpanam brahma havir brahmagnau brahmana hutam
brahmaiva tena gantavyam brahma karma samadhina

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।
ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति ॥ २५ ॥

daivam evapare yajnam yoginah paryupasate
brahmagnav apare yajnam yajnenaivopajuhvati

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति ।
शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुह्वति ॥ २६ ॥

shrotradini indriyany anye samyamagnishu juhvati
shabdadin vishayan anya indriyagnishu juhvati

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥

sarvan indriya karman i prana karman i chapare
atma samyama yogagnau juhvati jnana dipite

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ २८ ॥

dravya yajnas tapo yajnas yoga yajnas tathapare
svadhyaya jnana yajnas cha yatayah samshita vratah

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ।
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥

apane juhvati pranam prane apanam tathapare
prana apana gati ruddhva pranayama parayanah

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति ।
सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥

apare niyataharah pranan praneshu juhvati
sarve apy ete yajna vido yajna kshapita kalmashah

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥

yajna shishta amrita bhujo yanti brahma sanatanam
nayam loko asti ayajnasya kuto anyah kuru sattama

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।
कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥

evam bahu vidha yajna vitata brahmano mukhe
karma jan viddhi tan sarvan evam jnatva vimokshyase

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परन्तप ।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥

shreyan dravya mayad yajnaj jnana yajnah parantapa
sarvam karmakhilam partha jnane parisamapyate

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥

tad viddhi pranipatena pariprashnena sevaya
upadekshyanti te jnanam jnaninas tattva darshinah

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव ।
येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ३५ ॥

yaj jnatva na punar moham evam yasyasi pandava
yena bhutany ashesena drakshyasy atmany atho mayi

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं सन्तरिष्यसि ॥ ३६ ॥

api ched asi papebhyah sarvebhyah papa krit tamah
sarvam jnana plavenaiva vrijinam santarishyasi

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ३७ ॥

yathaidhamsi samiddho agnir bhasmasat kurute arjuna
jnanagnih sarva karmani bhasmasat kurute tatha

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ ३८ ॥

na hi jnanena sadrisham pavitram iha vidyate
tat svayam yoga samsiddhah kalenatmani vindati

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥

shraddhavan labhate jnanam tatparah samyatendriyah
jnanam labdhva param shantim achirena adhigacchati

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति ।
नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥

ajnyash chashraddadhanash cha samshayatma vinashyati
nayam loko asti na paro na sukham samshayatmanah

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम् ।
आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय ॥ ४१ ॥

yoga sannyasta karmanam jnana san chhinna samshayam
atmavantam na karmani nibadhnanti dhananjaya

तस्मादज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।
छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥

tasmad ajnana sambhutam hritstham jnanasinatmanah
chhittvainam samshayam yogam atishthottishtha bharata

Chapter 5: कर्मसंन्यासयोग Karma Sannyasa Yoga

अर्जुन उवाच

संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।
यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

arjuna uvacha

sannyasam karmanam krishna punar yogam cha shamsasi
yach chhreya etayor ekam tan me bruhi sunishchitam

श्रीभगवानुवाच

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।
तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥

shri bhagavan uvacha

sannyasah karma yogash cha nihshreyasa karav ubhau
tayos tu karma sannyasat karma yogo vishishyate

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति ।
निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

jneya sa nitya sannyasi yo na dveshti na kankshati
nirdvandvo hi mahabaho sukham bandhat pramuchyate

साङ्ख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।
एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ४ ॥

sankhya yogau prithag balah pravadanti na panditah
ekam apy asthitah samyag ubhayor vindate phalam

यत्साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।
एकं साङ्ख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

yat sankhyaih prapyate sthanam tad yogair api gamyate
ekam sankhyam cha yogam cha yah pashyati sa pashyati

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥

sannyasas tu mahabaho duhkham aptum ayogatah
yoga yukto munir brahma na chirena adhigacchati

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ।
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥

yoga yukto vishuddhatma vijitatma jitendriyah
sarva bhutatma bhutatma kurvann api na lipyate

नैव किञ्चित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।
पश्यञ्शृण्वन्स्पृशञ्जिघ्रन्नश्नन्गच्छन्स्वपञ्श्वसन् ॥ ८ ॥

naiva kinchit karomiti yukto manyeta tattvavit
pashyan shrunvan sprishan jighrann ashnan gachchan svapan shvasan

प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥

pralapan visrijan grihnann unmishan nimishann api
indriyani indriyartheshu vartanta iti dharayan

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः ।
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ १० ॥

brahmany adhaya karmani sangam tyaktva karoti yah
lipyate na sa papena padma patram ivambhasa

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।
योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥

kayena manasa buddhya kevalair indriyair api
yoginah karma kurvanti sangam tyaktvatma shuddhaye

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ।
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ १२ ॥

yuktah karma phalam tyaktva shantim apnoti naishthikim
ayuktah kama karena phale sakto nibadhyate

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥ १३ ॥

sarva karmani manasa sannyasyaste sukham vashi
nava dvaresha pure dehi naiva kurvan na karayan

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।
न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥

na kartritvam na karmani lokasya srijati prabhuh
na karma phala samyogam svabhavas tu pravartate

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।
अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥ १५ ॥

nadatte kasyachit papam na chaiva sukritam vibhuh
ajnanenavritam jnanam tena muhyanti jantavah

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।
तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

jnanena tu tad ajnanam yesham nashitam atmanah
tesham aditya vaj jnanam prakashayati tat param

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

tad buddhayas tad atmanas tan nishthas tat parayanah
gachchhanty apunar avrittim jnana nirdhuta kalmashah

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥

vidya vinaya sampanne brahmane gavi hastini
shuni chaiva shvapake cha panditah sama darshinah

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥

ihaiva tair jitah sargo yesham samye sthitam manah
nir dosham hi samam brahma tasmad brahmani te sthitah

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ।
स्थिरबुद्धिरसम्मूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥

na prahrishyet priyam prapya nodvijet prapya chapriyam
sthira buddhir asammudho brahma vid brahmani sthitah

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत्सुखम् ।
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते ॥ २१ ॥

bahya sparsheshv asaktatma vindaty atmani yat sukham
sa brahma yoga yuktatma sukham akshayam ashnute

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥

ye hi samsparsha ja bhoga duhkha yonaya eva te
adyantavantah kaunteya na teshu ramate budhah

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् ।
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥

shaknotihaiva yah sodhum prak sharira vimokshanat
kama krodhodbhavam vegam sa yuktah sa sukhi narah

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः ।
स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ २४ ॥

yo antah sukho antar aramas tathantar jyotir eva yah
sa yogi brahma nirvanam brahma bhuto adhigacchati

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।
छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥

labhante brahma nirvanam rishayah kshina kalmashah
chhinna dvaidha yatatmanah sarva bhuta hite ratah

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।
अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

kama krodha viyuktanam yatinam yata chetasam
abhito brahma nirvanam vartate viditatmanam

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः ।
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ २७ ॥

sparshan kritva bahir bahyamsh chakshush chaiv antare bhruvoh
pranapanau samau kritva nasabhyantara charinau

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥

yatendriya mano buddhir munir moksha parayanah
vigatechchha bhaya krodho yah sada mukta eva sah

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ २९ ॥

bhoktaram yajna tapasam sarva loka maheshvaram
suhridam sarva bhutanam jnatva mam shantim richchhati

Chapter 6: आत्मसंयमयोग Atma Samyama Yoga

श्रीभगवानुवाच

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।
स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥ १ ॥

shri bhagavan uvacha

anashritah karma phalam karyam karma karoti yah
sa sannyasi cha yogi cha na niragnir na chakriyah

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।
न ह्यसंन्यस्तसङ्कल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥

yam sannyasam iti prahur yogam tam viddhi pandava
na hy asannyasta sankalpo yogi bhavati kashchana

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

arurukshor muner yogam karma karanam uchyate
yogarudhasya tasyaiva shamah karanam uchyate

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।
सर्वसङ्कल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

yada hi nendriyartheshu na karmasv anushajjate
sarva sankalpa sannyasi yogarudhas tadocyate

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

uddhared atmanatmanam natmanam avasadayet
atmaiva hy atmano bandhur atmaiva ripur atmanah

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥

bandhur atmatmanas tasya yenatmaivatmana jitah
anatmanas tu shatrutve vartet atmaiva shatruvat

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥

jitatmanah prashantasya paramatma samahitah
shitoshna sukha duhkheshu tatha mana apamanayoh

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः ॥ ८ ॥

jnana vijnana triptatma kutastho vijitendriyah
yukta ity uchyate yogi sama loshta ashma kanchanah

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।
साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥

suhrin mitrar yudasina madhyastha dveshya bandhushu
sadhushv api cha papeshu sama buddhir vishishyate

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥

yogi yunjeeta satatam atmanam rahasi sthitah
ekaki yata chittatma nirashir aparigrahah

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

shuchau deshe pratishthapya sthiram asanam atmanah
naty uchchhritam natinicham chailajina kushottaram

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।
उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

tatraikagram manah kritva yata chittendriya kriyah
upavishyasane yunjyad yogam atma vishuddhaye

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।
सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

samam kaya shiro grivam dharayann achalam sthirah
samprekshya nasikagram svam dishash chanavalokayan

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।
मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥

prashantatma vigata bhir brahmachari vrate sthitah
manah samyamya mach chitto yukta asita mat parah

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।
शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

yunjan evam sadatmanam yogi niyata manasah
shantim nirvana paramam mat samstham adhigachchhati

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।
न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥

naty ashnatas tu yogo asti na chaikantam anashnatah
na chati svapna shilasya jagrato naiva charjuna

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥

yuktahara viharasya yukta cheshtasya karmasu
yukta svapnavabodhasya yogo bhavati duhkha ha

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।
निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

yada viniyatam chittam atmany evavatishthate
nisprihah sarva kamebhyo yukta ity uchyate tada

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥

yatha deepo nivata stho nengate sopama smrita
yogino yata chittasya yunjato yogam atmanah

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।
यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ २० ॥

yatroparamate chittam niruddham yoga sevaya
yatra chaivatmana atmanam pashyann atmani tushyati

सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ।
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥

sukham atyantikam yat tad buddhi grahyam atindriyam
vetti yatra na chaivayam sthitash chalati tattvatah

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।
यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥

yam labdhva chaparam labham manyate nadhikam tatah
yasmin sthito na duhkhenagurenapi vichalyate

तं विद्याद्दुःखसंयोगवियोगं योगसञ्ज्ञितम् ।
स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥

tam vidyad duhkha samyoga viyogam yoga samjnitam
sa nishchayena yoktavyo yogo anirvinna chetasa

सङ्कल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ।
मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ २४ ॥

sankalpa prabhavan kaman tyaktva sarvan asheshtah
manasaivendriya gramam viniyamya samantatah

शनैः शनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥ २५ ॥

shanaih shanair uparamed buddhya dhriti grihitaya
atma samstham manah kritva na kinchid api chintayet

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरम् ।
ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ २६ ॥

yato yato nishcharati manash chanchalam asthiram
tatas tato niyamyaitad atmany eva vasham nayet

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम् ।
उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ २७ ॥

prashanta manasam hy enam yoginam sukham uttamam
upaiti shanta rajasam brahma bhutam akalmasham

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।
सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते ॥ २८ ॥

yunjan evam sadatmanam yogi vigata kalmashah
sukhena brahma samsparsham atyantam sukham ashnute

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥

sarva bhuta stham atmanam sarva bhutani chatmani
ikshate yoga yuktatma sarvatra sama darshanah

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥

yo mam pashyati sarvatra sarvam cha mayi pashyati
tasyaham na pranashyami sa cha me na pranashyati

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥

sarva bhuta sthitam yo mam bhajaty ekatvam asthitah
sarvatha vartamano api sa yogi mayi vartate

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।
सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥

atmaupamyena sarvatra samam pashyati yo arjuna
sukham va yadi va duhkham sa yogi paramo matah

अर्जुन उवाच

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।
एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ३३ ॥

arjuna uvacha

yo ayam yogas tvaya proktah samyena madhusudana
etasyaham na pashyami chanchalatvat sthitim sthiram

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम् ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥

chanchalam hi manah krishna pramathi balavad dridham
tasyaham nigraham manye vayor iva sudushkaram

श्रीभगवानुवाच

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥

shri bhagavan uvacha

asamshayam mahabaho mano durnigraham chalam
abhyasena tu kaunteya vairagyena cha grihyate

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।
वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥

asamyatatmana yogo dushprapa iti me matih
vashyatmana tu yatata shakyo avaptum upayatah

अर्जुन उवाच

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ।
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥

arjuna uvacha

ayatih shraddhayopeto yogach chalita manasah
aprapya yoga samsiddhim kam gatim krishna gachchhati

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।
अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥

kachchin nobhaya vibhrashtash chhinnabhram iva nashyati
apratishtho mahabaho vimudho brahmanah pathi

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।
त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥

etan me samshayam krishna chhettum arhasi asheshatah
tvad anyah samshayasya asya chhetta na hy upapadyate

श्रीभगवानुवाच

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।
न हि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥

shri bhagavan uvacha

partha naiveha na amutra vinashas tasya vidyate
na hi kalyana krit kashchid durgatim tata gachchhati

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ।
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ४१ ॥

prapya punya kritam lokan ushitva shashvatih samah
shuchinam shrimatam gehe yoga bhrashto abhijayate

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ।
एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ४२ ॥

athava yoginam eva kule bhavati dhimatam
etad dhi durlabhataram loke janma yad idrisham

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।
यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥

tatra tam buddhi samyogam labhate paurva dehikam
yatate cha tato bhuyah samsiddhau kuru nandan

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः ।
जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥

purvabhyasena tenaiva hriyate hy avasho api sah
jijnasur api yogasya shabda brahma ativartate

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः ।
अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥ ४५ ॥

prayatnad yatamanas tu yogi samshuddha kilbishah
aneka janma samsiddhas tato yati param gatim

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवर्जुन ॥ ४६ ॥

tapasvibhyo adhiko yogi jnanibhyo api mato adhikah
karmibhyash chadhiko yogi tasmad yogi bhavarjuna

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।
श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥

yoginam api sarvesham mad gatenantar atmana
shraddhavan bhajate yo mam sa me yuktatamo matah

Chapter 7: ज्ञानविज्ञानयोग Jnana Vijnana Yoga

श्रीभगवानुवाच

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ।
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १ ॥

shri bhagavan uvacha

mayy asakta manah partha yogam yunjan mad ashrayah
asamshayam samagram mam yatha jnasyasi tach chhrinu

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥

jnanam te aham sa vijnanam idam vakshyamy asheshatah
yaj jnatva neha bhuyo anyaj jnatavyam avashishyate

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥

manushyanam sahasreshu kashchid yatati siddhaye
yatatam api siddhanam kashchin mam vetti tattvatah

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।
अहङ्कार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥

bhumir apo anala vayu kham mano buddhir eva cha
ahankara iti iyam me bhinna prakritir ashtadha

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।
जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ५ ॥

apareyam itas tv anyam prakritim viddhi me param
jiva bhutam maha baho yayedaṃ dharyate jagat

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।
अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ६ ॥

etad yonini bhutani sarvan ity upadharaya
aham kritsnasya jagatah prabhavah pralayas tatha

मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय ।
मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७ ॥

mattah parataram nanyat kinchid asti dhananjaya
mayi sarvam idam protam sutre mani gana iva

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।
प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ८ ॥

raso aham apsu kaunteya prabhasmi shashi suryayoh
pranavah sarva vedeshu shabdah khe paurusham nrishu

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।
जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥

punyo gandhah prithivyam cha tejash chasmi vibhavasau
jivanam sarva bhuteshu tapash chasmi tapasvishu

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ १० ॥

bijam mam sarva bhutanam viddhi partha sanatanam
buddhir buddhimatam asmi tejas tejasvinam aham

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम् ।
धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥

balam balavatam chaham kama raga vivarjitam
dharmaviruddho bhuteshu kamo asmi bharatarshabha

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।
मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १२ ॥

ye chaiva sattvika bhava rajasas tamasas cha ye
matta eveti tan viddhi na tv aham teshu te mayi

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।
मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १३ ॥

tribhir guna mayair bhavair ebhih sarvam idam jagat
mohitam nabhijanati mam ebhyah param avyayam

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।
मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ १४ ॥

daivi hy esha guna mayi mama maya duratyaya
mam eva ye prapadyante mayam etam taranti te

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः ।
माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥

na mam dushkritino mudhah prapadyante naradhamah
mayayapahrita jnana asuram bhavam ashritah

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।
आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ १६ ॥

chatur vidha bhajante mam janah sukritino arjuna
arto jijnasur artharthi jnani cha bharatarshabha

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।
प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥

tesham jnani nitya yukta eka bhaktir vishishyate
priyo hi jnanino atyartham aham sa cha mama priyah

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।
आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ १८ ॥

udarah sarva evaite jnani tv atmaiva me matam
asthitah sa hi yuktatma mam evanuttamam gatim

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।
वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ १९ ॥

bahunam janmanam ante jnanavan mam prapadyate
vasudevah sarvam iti sa mahatma sudurlabhah

कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।
तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ २० ॥

kamaish tais tair hrita jnanah prapadyante anya devatah
tam tam niyamam asthaya prakritya niyatah svaya

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।
तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ २१ ॥

yo yo yam yam tanum bhaktah shraddhayarchitum ichchhati
tasya tasyachalam shraddham tam eva vidadhamy aham

स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ।
लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हि तान् ॥ २२ ॥

sa taya shraddhaya yuktas tasyaradhanam ihate
labhate cha tatah kaman mayaiva vihitan hi tan

अन्तवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसाम् ।
देवान्देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि ॥ २३ ॥

antavat tu phalam tesham tad bhavaty alpa medhasam
devan deva yajo yanti mad bhakta yanti mam api

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।
परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ २४ ॥

avyaktam vyaktim apannam manyante mam abuddhayah
param bhavam ajananto mam avyayam anuttamam

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।
मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ २५ ॥

naham prakashah sarvasya yoga maya samavritah
mudho ayam nabhijanati loko mam ajam avyayam

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।
भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ २६ ॥

vedaham samatitani vartamanani charjuna
bhavishyani cha bhutani mam tu veda na kashchana

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।
सर्वभूतानि सम्मोहं सर्गे यान्ति परन्तप ॥ २७ ॥

ichchha dvesha samutthena dvandva mohena bharata
sarva bhutani sammoham sarge yanti parantapa

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥ २८ ॥

yesham tv anta gatam papam jananam punya karmanam
te dvandva moha nirmukta bhajante mam dridha vratah

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।
ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥ २९ ॥

jara marana mokshaya mam ashrit ya yatanti ye
te brahma tad viduh kritsnam adhyatmam karma chakhilam

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ३० ॥

sadhibhutadhidaivam mam sadhiyajnam cha ye viduh
prayana kale api cha mam te vidur yukta chetasah

Chapter 8: अक्षरब्रह्मयोग Akshara Brahma Yoga

अर्जुन उवाच

किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥

arjuna uvacha

kim tad brahma kim adhyatmam kim karma purushottama
adhibhutam cha kim proktam adhidaivam kim uchyate

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।
प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ २ ॥

adhiyajnah katham ko atra dehe asmin madhusudana
prayana kale cha katham jneyo asi niyatatmabhih

श्रीभगवानुवाच

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसञ्ज्ञितः ॥ ३ ॥

shri bhagavan uvacha

aksharam brahma paramam svabhavo adhyatmam uchyate
bhuta bhavodbhava karo visargah karma samjnitah

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥ ४ ॥

adhibhutam ksharo bhavah purushash chadhidaivatam
adhiyajno aham evatra dehe deha bhritam vara

अन्तकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ।
यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥

anta kale cha mam eva smaran muktva kalevaram
yah prayati sa mad bhavam yati nasty atra samshayah

यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।
तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६ ॥

yam yam vapi smaran bhavam tyajaty ante kalevaram
tam tam evaiti kaunteya sada tad bhava bhavitah

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयम् ॥ ७ ॥

tasmat sarveshu kaleshu mam anusmara yudhya cha
mayy arpita mano buddhir mam evaishyasy ashamshayam

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८ ॥

abhyasa yoga yuktena chetasa nanya gamina
paramam purusham divyam yati parthanuchintayan

कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।
सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ९ ॥

kavim puranam anushasitaram anor aniyamsam anusmared yah
sarvasya dhataram achintya rupam aditya varnam tamasah parastat

प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।
भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक्स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ १० ॥

prayana kale manasa chalena bhaktya yukto yoga balena chaiva
bhruvor madhye pranam avesya samyak sa tam param purusham upaiti divyam

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥

yad aksharam veda vido vadanti vishanti yad yatayo vita ragah
yad ichchhanto brahmacharyam charanti tat te padam sangrahena pravakshye

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।
मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ १२ ॥

sarva dvarani samyamya mano hridi nirudhya cha
murdhny adhaya atmanah pranam asthito yoga dharanam

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ।
यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥

om ity ekaksharam brahma vyaharan mam anusmaran
yah prayati tyajan deham sa yati paramam gatim

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।
तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥

ananya chetah satatam yo mam smarati nityashah
tasyaham sulabhah partha nitya yuktasya yoginah

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।
नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ १५ ॥

mam upetya punar janma duhkhalayam ashashvatam
napnuvanti mahatmanah samsiddhim paramam gatah

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।
मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥

abrahma bhuvanal lokah punar avartino arjuna
mam upetya tu kaunteya punar janma na vidyate

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ।
रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥

sahasra yuga paryantam ahar yad brahmano viduh
ratrim yuga sahasrantam te ahoratra vido janah

अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसञ्ज्ञके ॥ १८ ॥

avyaktad vyaktayah sarvah prabhavanty ahar agame
ratry agame praliyante tatraivavyakta samjnake

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।
रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥

bhuta gramah sa evayam bhutva bhutva praliyate
ratry agame avashah partha prabhavaty ahar agame

परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः ।
यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥

paras tasmad tu bhavo anyo avyaktah avyaktat sanatanah
yah sa sarveshu bhuteshu nashyatsu na vinashyati

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ २१ ॥

avyakto akshara ity uktas tam ahuh paramam gatim
yam prapya na nivartante tad dhama paramam mama

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।
यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२ ॥

purushah sa parah partha bhaktya labhyas tv ananyaya
yasyantah sthani bhutani yena sarvam idam tatam

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ।
प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ २३ ॥

yatra kale tv anavrittim avrittim chaiva yoginah
prayata yanti tam kalam vakshyami bharatarshabha

अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ २४ ॥

agnir jyotir ahah shuklah shan masa uttarayanam
tatra prayata gachchhanti brahma brahma vido janah

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।
तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५ ॥

dhumo ratris tatha krishnah shan masa dakshinayanam
tatra chandramasam jyotir yogi prapya nivartate

शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ।
एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुनः ॥ २६ ॥

shukla krishne gati hy ete jagatah shashvate mate
ekaya yaty anavrittim anyaya vartate punah

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ।
तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७ ॥

naite sriti partha janan yogi muhyati kashchana
tasmad sarveshu kaleshu yoga yukto bhavarjuna

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।
अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ २८ ॥

vedeshu yajneshu tapahsu chaiva daneshu yat punya phalam pradishtam
atyeti tat sarvam idam viditva yogi param sthanam upaiti chadyam

Chapter 9: राजविद्याराजगुह्ययोग RajaVidya RajaGuhya Yoga

श्रीभगवानुवाच

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।
ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १ ॥

shri bhagavan uvacha

idam tu te guhyatamam pravakshyamy anasuyave
jnanam vijnana sahitam yaj jnatva mokshyase ashubhat

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ २ ॥

raja vidya raja guhyam pavitram idam uttamam
pratyakshavagamam dharmyam susukham kartum avyayam

अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परन्तप ।
अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ३ ॥

ashraddadhanah purusha dharmasyasya parantapa
aprapya mam nivartante mrityu samsara vartmani

मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ।
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ॥ ४ ॥

maya tatam idam sarvam jagad avyakta murtina
mat sthani sarva bhutani na chaham teshu avasthitah

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ।
भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ५ ॥

na cha mat sthani bhutani pashya me yogam aishvaram
bhuta bhrin na cha bhuta stho mamatma bhuta bhavanah

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ६ ॥

yathakasha sthito nityam vayuh sarvatra go mahan
tatha sarvani bhutani mat sthani ity upadharaya

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम् ।
कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

sarva bhutani kaunteya prakritim yanti mamikam
kalpa kshaye punas tani kalpadau visrijamy aham

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।
भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥

prakritim svam avashtabhya visrijami punah punah
bhuta gramam imam kritsnam avasham prakriter vashat

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय ।
उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥

na cha mam tani karmani nibadhnanti dhananjaya
udasinavad asinam asaktam teshu karmasu

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।
हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ १० ॥

mayadhyakshena prakritih suyate sa characharam
hetunanena kaunteya jagad viparivartate

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।
परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ११ ॥

avajananti mam mudha manushim tanum ashritam
param bhavam ajananto mama bhuta maheshvaram

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ १२ ॥

moghasha mogha karmano mogha jnana vichetasah
rakshasim asurim chaiva prakritim mohinim shritah

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।
भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ १३ ॥

mahatmanas tu mam partha daivim prakritim ashritah
bhajanty ananya manaso jnatva bhutadim avyayam

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥

satatam kirtayanto mam yatantash cha dridha vratah
namasyantash cha mam bhaktya nitya yukta upasate

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ १५ ॥

jnana yajnena chapy anye yajanto mam upasate
ekatvena prithaktvena bahudha vishvato mukham

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ।
मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ १६ ॥

aham kratur aham yajnah svadha aham aham aushadham
mantro aham aham evajyam aham agnir aham hutam

पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।
वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक्साम यजुरेव च ॥ १७ ॥

pitaham asya jagato mata dhata pitamahah
vedyam pavitram omkara rik sama yajur eva cha

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ १८ ॥

gatir bharta prabhuh sakshi nivasah sharanam suhrit
prabhavah pralayah sthanam nidhanam bijam avyayam

तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।
अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ १९ ॥

tapamy aham aham varsham nigrihnamy utsrijami cha
amritam chaiva mrityush cha sad asach chaham arjuna

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥ २० ॥

traividya mam soma pah puta papa yajnair ishtva svargatim prarthayante
te punyam asadya surendra lokam ashnanti divyan divi deva bhogan

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।
एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ २१ ॥

te tam bhuktva svarga lokam vishalam kshine punye martya lokam vishanti
evam trayi dharmam anuprapanna gatagatam kama kama labhante

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ २२ ॥

ananyash chintayanto mam ye janah paryupasate
tesham nityabhiyuktanam yoga kshemam vahamy aham

येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥

ye apy anya devata bhakta yajante shraddhayanvitah
te api mam eva kaunteya yajanty avidhi purvakam

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।
न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ २४ ॥

aham hi sarva yajnanam bhokta cha prabhur eva cha
na tu mam abhijananti tattvenatas chyavanti te

यान्ति देवव्रता देवान्पितॄन्यान्ति पितृव्रताः ।
भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥

yanti deva vrata devan pitrin yanti pitri vratah
bhutani yanti bhutejya yanti mad yajino api mam

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥

patram pushpam phalam toyam yo me bhaktya prayachchhati
tad aham bhakty upahritam ashnami prayatatmanah

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।
यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥

yat karoshi yad ashnasi yaj juhoshi dadasi yat
yat tapasyasi kaunteya tat kurushva mad arpanam

शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः ।
संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥

shubhashubha phalair evam mokshyase karma bandhanaih
sannyasa yoga yuktatma vimukto mam upaishyasi

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ २९ ॥

samo aham sarva bhuteshu na me dveshyo asti na priyah
ye bhajanti tu mam bhaktya mayi te teshu chapy aham

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥

api chet suduracharo bhajate mam ananya bhak
sadhur eva sa mantavyah samyag vyavasito hi sah

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥

kshipram bhavati dharmatma shashvat shantim nigachchhati
kaunteya pratijanihi na me bhaktah pranashyati

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।
स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ ३२ ॥

mam hi partha vyapashritya ye api syuh papa yonayah
striyo vaishyas tatha shudras te api yanti param gatim

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।
अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ३३ ॥

kim punar brahmanah punya bhakta rajarshayas tatha
anityam asukham lokam imam prapya bhajasva mam

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

man mana bhava mad bhakto mad yaji mam namaskuru
mam evaishyasi yuktvaivam atmanam mat parayanah

Chapter 10: विभूतियोग Vibhuti Yoga

श्रीभगवानुवाच

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।
यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥

shri
bhagavan uvacha

bhuya eva mahabaho shrinu me paramam vachah
yatteham priyamanaya vakshyami hitakamyaaya

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।
अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥

na me viduh
suraganah prabhavam na maharshayah
aham adir hi devanam maharshinam cha sarvashah

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।
असम्मूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

yo mam ajam anadim cha vetti lokamaheshvaram
asammudhah sa martyeshu sarvapapaih pramuchyate

बुद्धिर्ज्ञानमसम्मोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।
सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च ॥ ४ ॥

buddhir jnanam asammohaḥ kshama satyam damah shamah
sukham duhkham bhavo'bhavo bhayam cha abhayam eva cha

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।
भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥

ahimsa samata tushtis tapo danam yasho'yashah
bhavanti bhava bhutanam matta eva prithagvidhah

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।
मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥

maharshayah sapta purve chatvaro manavas tatha
madbhava manasa jata yesham loka imah prajah

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।
सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥

etam vibhutim yogam cha mama yo vetti tattvatah
so'vikampena yogena yujyate natra samshayah

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।
इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥

aham sarvasya prabhavo mattah sarvam pravartate
iti matva bhajante mam budha bhavasamanvitah

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।
कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ ९ ॥

machchitta madgata-prana bodhayantah parasparam
kathayantash cha mam nityam tushyanti cha ramanti cha

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥ १० ॥

tesham satatayuktanam bhajatam pritipurvakam
dadami buddhiyogam tam yena mam upayanti te

तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः ।
नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥

tesham evanukampartham aham ajnanajam tamah
nashayamy atmabhavastho jnanadipena bhasvata

अर्जुन उवाच

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।
पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १२ ॥

arjuna uvacha

param brahma param dhama pavitram paramam bhavan
purusham shashvatam divyam adidevam ajam vibhum

आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ।
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ १३ ॥

ahus tvam rishayah sarve devarshir naradas tatha
asito devalo vyasah svayam chaiva bravishi me

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।
न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥

sarvam etad ritam manye yan mam vadasi keshava
na hi te bhagavan vyaktim vidur deva na danavah

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।
भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥

svayam evatmana atmanam vettha tvam purushottama
bhutabhavana bhutesha devadeva jagatpate

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।
याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥

vaktum arhasy asheshena divya hy atma-vibhutayah
yabhir vibhutibhir lokan imams tvam vyapya tishthasi

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ।
केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया ॥ १७ ॥

katham vidyam aham yogims tvam sada parichintayan
keshu keshu cha bhaveshu chintyo'si bhagavan maya

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।
भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥ १८ ॥

vistarena atmano yogam vibhutim cha janardana
bhuyah kathaya triptir hi shrinvato nasti me'mritam

श्रीभगवानुवाच

हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।
प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे ॥ १९ ॥

shri bhagavan uvacha

hanta te kathayishyami divya hy atma-vibhutayah
pradhanyatah kurushreshtha nasty anto vistarasya me

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।
अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च ॥ २० ॥

aham atma gudakesha sarvabhutashayasthitah
aham adish cha madhyam cha bhutanam anta eva cha

आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ।
मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥

adityanam aham vishnur jyotisham ravir amshuman
marichir marutam asmi nakshatranam aham shashi

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।
इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ २२ ॥

vedanam samavedo'smi devanam asmi vasavah
indriyanam manash chasmi bhutanam asmi chetana

रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।
वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २३ ॥

rudranam shankarash chasmi vittesho yaksharakshasam
vasunam pavakash chasmi meruh shikharinam aham

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।
सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥

purodhasam cha mukhyam mam viddhi partha brihaspatim
senaninam aham skandah sarasam asmi sagarah

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ।
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥

maharshinam bhrigur aham giram asmy ekam aksharam
yajnanam japayajno'smi sthavaranam himalayah

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ २६ ॥

ashvatthah sarvavrikshanam devarshinam cha naradah
gandharvanam chitrarathah siddhanam kapilo munih

उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥ २७ ॥

ucchaihshravasam ashvanam viddhi mam amritodbhavam
airavatam gajendranam naranam cha naradhipam

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ।
प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ २८ ॥

ayudhanam aham vajram dhenunam asmi kamadhuk
prajanash chasmi kandarpah sarpanam asmi vasukih

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।
पितॄणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ २९ ॥

anantash chasmi naganam varuno yadasam aham
pitrinam aryama chasmi yamah samyamatam aham

प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।
मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥ ३० ॥

prahladash chasmi daityanam kalah kalayatam aham
mriganam cha mrigendro'ham vainateyash cha pakshinam

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ।
झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥ ३१ ॥

pavanah pavatam asmi ramah shastrabhritam aham
jhashanam makaras chasmi srotasam asmi jahnavi

सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥

sarganam adir antash cha madhyam chaivaham arjuna
adhyatmavidya vidyanam vadah pravadatam aham

अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।
अहमेवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥

aksharanam akaro'smi dvandvah samasikasya cha
aham evakshayah kalo dhataham vishvatomukhah

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।
कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥ ३४ ॥

mrityuh sarvaharash chaham udbhavash cha bhavishyatam
kirtih shrir vak cha narinam smritir medha dhritih kshama

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम् ।
मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥

brihatsama tatha samnam gayatri chhandasam aham
masanam margashirsho'ham ritunam kusumakarah

द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ ३६ ॥

dyutam chhalayatam asmi tejas tejasvinam aham
jayo'smi vyavasayo'smi sattvam sattvavatam aham

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनञ्जयः ।
मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ ३७ ॥

vrishninam vasudevo'smi pandavanam dhananjayah
muninam apy aham vyasah kavinam ushana kavih

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।
मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ ३८ ॥

dando damayatam asmi nitir asmi jigishatam
maunam chaivasmi guhyanam jnanam jnanavatam aham

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।
न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ ३९ ॥

yac chapi sarvabhutanam bijam tad aham arjuna
na tad asti vina yat syan maya bhutam characharam

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परन्तप ।
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥

nanto'sti mama divyanam vibhutinam parantapa
esha tu uddeshatah prokto vibhuter vistaro maya

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।
तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंऽशसम्भवम् ॥ ४१ ॥

yad yad vibhutimat sattvam shrimad urjitam eva va
tat tad evavagachchha tvam mama tejo'msha sambhavam

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ।
विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥

athava bahunaitena kim jnatena tavarjuna
vishtabhyaham idam kritsnam ekamshena sthito jagat

Chapter 11: विश्वरूपदर्शनयोग Vishvarupa DarshanaYoga

अर्जुन उवाच

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।
यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥

arjuna uvacha
madanugrahaya paramam guhyam adhyatma samjnitam
yat tvayoktam vachah tena moho yam vigato mama

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।
त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ २ ॥

bhavapyayau hi bhutanam shrutau vistarasho maya
tvattah kamalapatraksha mahatmyam api chavyayam

एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ।
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

evam etad yathattha tvam atmanam parameshvara
drashtum ichchhami te rupam aishvaram purushottama

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।
योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

manyase yadi tach chhakyam maya drashtum iti prabho
yogeshvara tato me tvam darshayatmanam avyayam

श्रीभगवानुवाच

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ५ ॥

shri bhagavan uvacha
pashya me partha rupani shatasho tha sahasrashah
nanavidhani divyani nanavarnakritini cha

पश्यादित्यान्वसून्रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।
बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥

pashyadityan vasun rudran ashvinau marutas tatha
bahuny adrishtapurvani pashyashcharyani bharata

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।
मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥

ihaikastham jagat kritsnam pashyadya sacharacharam
mama dehe gudakesha yach chanyad drashtum ichchhasi

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥

na tu mam shakyase drashtum anenaiva svachakshusha
divyam dadami te chakshuh pashya me yogam aishvaram

सञ्जय उवाच

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥ ९ ॥

sanjaya uvacha
evam uktva tato rajan mahayogeshvaro harih
darshayam asa parthaya paramam rupam aishvaram

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥

anekavaktranayanam anekadbhutadarshanam
anekadivyabharanam divyanekodyatayudham

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।
सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

divyamalyambaradharam divyagandhanulepanam
sarvashcharyamayam devam anantam vishvatomukham

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।
यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥

divi suryasahasrasya bhaved yugapad utthita
yadi bhah sadrishi sa syad bhasas tasya mahatmanah

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।
अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ १३ ॥

tatraikastham jagat kritsnam pravibhaktam anekadha
apashyat devadevasya sharire pandavas tada

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनञ्जयः ।
प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ १४ ॥

tatah sa vismayavishto hrishtaroma dhananjayah
pranamya shirasa devam kritanjalir abhashata

अर्जुन उवाच

पश्यामि देवांस्तव देव देहे
सर्वांस्तथा भूतविशेषसङ्घान् ।
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थमृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥

arjuna uvacha
pashyami devans tava deva dehe
sarvams tatha bhutavisheshasanghan
brahmanam isham kamalasanastam rishimsh cha sarvan
ugansh cha divyan

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं
पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ।
नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं
पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप ॥ १६ ॥

anekabahudaravaktranetram
pashyami tvam sarvato nantarupam

nantam na madhyam na punas tavadim
pashyami vishveshvara vishvarupa

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
तेजोराशिं सर्वतोदीप्तिमन्तम् ।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥

kiritinam gadinam chakrinam cha
tejorashim sarvato diptimantam
pashyami tvam durnirikshyam samantad
diptanalarkadyutim aprameyam

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं
त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता
सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥

tvam aksharam paramam veditavyam
tvam asya vishvasya param nidhanam
tvam avyayah shashvatadharmagopta
sanatanas tvam purusho mato me

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यमनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।
पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ १९ ॥

anadimadhyantam anantaviryam
anantabahum shashisuryanetram
pashyami tvam diptahutashavaktram
svatejasa vishvam idam tapantam

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि
व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।
दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं
लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ २० ॥

dyavaprithivyor idam antaram hi
vyaptam tvayaikena dishash cha sarvah
drishtvadbhutam rupam ugram tavedam
lokatrayam pravyathitam mahatman

अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति
केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ।
स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥

ami hi tvam surasangha vishanti
kechid bhitah pranjalayo grinanti
svastity uktva maharshisiddhasanghah
stuvanti tvam stutibhih pushkalabhih

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या
विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।
गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घा
वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥

rudraditya vasavo ye cha sadhya
vishve shvinau marutash choshmapash cha
gandharvayakshasurasiddhasangha
vikshante tvam vismitash chaiva sarve

रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं
महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं
दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ २३ ॥

rupam mahat te bahuvaktranetram
mahabaho bahubahurupadam
bahudaram bahudamshtrakaralam
drishtva lokah pravyathitas tathaham

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा
धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥ २४ ॥

nabhasprisham diptam anekavarnam
vyattananaṃ diptavishalanetram
drishtva hi tvam pravyathitantaratma
dhritim na vindami shamam cha vishno

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि
दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ।
दिशो न जाने न लभे च शर्म
प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥

damshtrakaralani cha te mukhani
drishtvaiva kalanala sannibhani
disho na jane na labhe cha sharma
prasida devesha jagannivasa

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः
सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः ।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ
सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥

ami cha tvam dhritarashtrasya putrah
sarve sahaivavanipalasanghaih
bhishmo dronah sutaputras tathasau
sahasmadiyair api yodhamukhyaih

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति
दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।
केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु
सन्दृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ २७ ॥

vaktrani te tvaramana vishanti
damshtrakaralani bhayanakani
kechid vilagna dashanantareshu
sandrishyante churnitair uttamangaih

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः
समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।
तथा तवामी नरलोकवीरा
विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ २८ ॥

yatha nadinam bahavo mbhuvegah
samudram evabhimukha dravanti
tatha tavami naralokavira
vishanti vaktrany abhivijvalanti

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा
विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।
तथैव नाशाय विशन्ति लोकास्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥

yatha praditam jvalanam patanga
vishanti nashaya samriddhavegah
tathaiva nashaya vishanti lokas
tavapi vaktrani samriddhavegah

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ।
तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ३० ॥

lelihyase grasamanah samantal
lokan samagran vadanair jvaladbhih
tejobhir apurya jagat samagram
bhasas tavogra pratapanti vishno

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो
नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।
विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं
न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥

akhyahi me ko bhavan ugrarupo
namo stu te devavara prasida
vijnatum ichchhami bhavantam adyam
na hi prajanami tava pravrittim

श्रीभगवानुवाच

कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो
लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे
येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ३२ ॥

shri bhagavan uvacha
kalo smi lokakshayakrit pravriddho
lokan samahartum iha pravrittah
rite pi tvam na bhavishyanti sarve
ye vasthitah pratyanikeshu yodhah

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व
जित्वा शत्रून्भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम् ।
मयैवैते निहताः पूर्वमेव
निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

tasmat tvam uttishtha yasho labhasva
jitva shatrun bhunkshva rajyam samriddham
mayaivaite nihatah purvam eva
nimittamatram bhava savyasachin

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च
कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।
मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा
युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥ ३४ ॥

dronam cha bhishmam cha jayadratham cha
karnam tathan yan api yodhaviran

maya hatams tvam jahi ma vyathishtha
yudhyasva jetasi rane sapatnan

सञ्जय उवाच

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य
कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ।
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं
सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥

sanjaya uvacha
etach chrutva vachanam keshavasya
kritanjalir vepamanah kiriti
namaskritva bhuya evaha krishnam
sagadgadam bhitabhitah pranamya

अर्जुन उवाच

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या
जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति
सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घाः ॥ ३६ ॥

arjuna uvacha
sthane hrishikesha tava prakirtya
jagat prahrishyaty anurajyate cha
rakshamsi bhitani disho dravanti
sarve namasyanti cha siddhasanghah

कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन्
गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे ।
अनन्त देवेश जगन्निवास
त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥

kasmat cha te na nameran mahatman
gariyase brahmano py adikartre
ananta devesha jagannivasa
tvam aksharam sad asat tat param yat

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनन्तरूप ॥ ३८ ॥

tvam adidevah purushah puranas
tvam asya vishvasya param nidhanam
vettasi vedyam cha param cha dhama
tvaya tatam vishvam anantarupa

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः
प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः
पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥

vayur yamo gnir varunah shashankah
prajapatis tvam prapitamahash cha
namo namas te stu sahasrakritvah
punash cha bhuyo pi namo namas te

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते
नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।
अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं
सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥

namah purastad atha prishtatas te
namo stu te sarvata eva sarva
anantavirya amitavikramas tvam
sarvam samapnoshi tato si sarvah

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं
हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।
अजानता महिमानं तवेदं
मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥

sakheti matva prasabham yad uktam
he krishna he yadava he sakheti
ajanata mahimanam tavedam
maya pramadat pranayena vapi

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि
विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं
तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ४२ ॥

yach ch avahasartham asatkrito si
viharashayyasanabhojaneshu
eko thavapy achyuta tat samaksham
tat kshamaye tvam aham aprameyam

पितासि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो
लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥ ४३ ॥

pitasi lokasya characharasya
tvam asya pujyash cha gurur gariyan
na tvatsamo sty abhyadhikah kuto nyo
lokatraye py apratimaprabhava

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं
प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः
प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ४४ ॥

tasmat pranamya pranidhaya kayam
prasaday e tvam aham isham idyam
piteva putrasya sakheva sakhyuh
priyah priyayarhasi deva sodhum

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा
भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।
तदेव मे दर्शय देव रूपं
प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥

adrishtapurvam hrishto smi drishtva
bhayena cha pravyathitam mano me
tad eva me darshaya deva rupam
prasida devesha jagannivasa

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन
सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

kiritinam gadinam chakrahastam
ichchhami tvam drashtum aham tathaiva
tenaiva rupena chaturbhujena
sahasrabaho bhava vishvamurte

श्रीभगवानुवाच

मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं
रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।
तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं
यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥

shri bhagavan uvacha
maya prasannena tavarjunedam
rupam param darshitam atmayogat
tejomayam vishvam anantam adyam
yan me tvadanyena na drishtapurvam

न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।
एवंरूपः शक्य अहं नृलोके
द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

na vedayajnad hy adhyayanair na danair
na cha kriyabhir na tapobhir ugraih

evamrupah shakya aham nriloke
drashtum tvadanyena kurupravira

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो
दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम् ।
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं
तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥

ma te vyatha ma cha vimudhabhavo
drishtva rupam ghoram idrin mamedam
vyapetabhih pritamanah punas tvam
tad eva me rupam idam prapashya

सञ्जय उवाच

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा
स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।
आश्वासयामास च भीतमेनं
भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ५० ॥

sanjaya uvacha
ity arjunam vasudevas tathokta
svakam rupam darshayam asa bhuyah
ashvasayam asa cha bhitam enam
bhutva punah saumyavapur mahatma

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।
इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥

arjuna uvacha
drishtvedam manusham rupam tava saumyam janardana
idanim asmi samvrittah sachetah prakritim gatah

श्रीभगवानुवाच

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ।
देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः ॥ ५२ ॥

shri bhagavan uvacha
sudurdarsham idam rupam drishtavan asi yan mama
deva apy asya rupasya nityam darshanakankshinah

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।
शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥

naham vedair na tapasa na danena na chejyaya
shakya evamvidho drashtum drishtavan asi mam yatha

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप ॥ ५४ ॥

bhaktya tv ananyaya shakya aham evamvidho rjuna
jnatum drashtum cha tattvena praveshtum cha parantapa

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥ ५५ ॥

matkarmakrin matparamo madbhaktah sangavarjitah
nirvairah sarvabhuteshu yah sa mam eti pandava

Chapter 12: भक्तियोग Bhakti Yoga

अर्जुन उवाच

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥

arjuna uvacha
evam satatayukta ye bhaktas tvam paryupasate
ye chapy aksharam avyaktam tesham ke yogavittamah

श्रीभगवानुवाच

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ २ ॥

shri bhagavan uvacha
mayy avesya mano ye mam nityayukta upasate
shraddhaya parayopetas te me yuktatama matah

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।
सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलंध्रुवम् ॥ ३ ॥

ye tv aksharam anirdeshyam avyaktam paryupasate
sarvatragam achintyam cha kutastham achalam dhruvam

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।
ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥

sanniyamyendriyagramam sarvatra samabuddhayah
te prapnuvanti mam eva sarvabhutahite ratah

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।
अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥ ५ ॥

klesho dhikataras tesham avyaktasaktachetasam
avyakta hi gatir duhkham dehavadbhir avapyate

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ ६ ॥

ye tu sarvani karmani mayi sannyasya matparah
ananyenaiva yogena mam dhyayanta upasate

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।
भवामि नचिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

tesham aham samuddharta mrityusamsarasagarat
bhavami na chirat partha mayy aveshitachetasam

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।
निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥ ८ ॥

mayy eva mana adhatsva mayi buddhim niveshaya
nivasisyasi mayy eva ata urdhvam na samshayah

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनञ्जय ॥ ९ ॥

atha chittam samadhatum na shaknoshi mayi sthiram
abhyasayogena tato mam ichchhaptum dhananjaya

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन् सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १० ॥

abhyase py asamartho si matkarmaparamo bhava
madartham api karmani kurvan siddhim avapsyasi

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥

athaitad apy ashakto si kartum madyogam ashritah
sarvakarmaphalatyagam tatah kuru yatatmavan

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।
ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम् ॥ १२ ॥

shreyo hi jnanam abhyasaj jnanad dhyanam vishishyate
dhyanat karmaphalatyagas tyagach chantir anantaram

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।
निर्ममो निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥

adveshta sarvabhutanam maitrah karuna eva cha
nirmamo nirahankarah samaduhkhasukhah kshami

सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥

santushtah satatam yogi yatatma dridhanishchayah
mayy arpitamanobuddhir yo madbhaktah sa me priyah

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।
हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥

yasmannodvijate loko lokan nodvijate cha yah
harshamarshabhayodvegair mukto yah sa cha me priyah

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।
सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १६ ॥

anapekshah shuchir daksha udasino gatavyathah
sarvarambhaparityagi yo madbhaktah sa me priyah

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥

yo na hrishyati na dveshti na shochati na kankshati
shubhashubhaparityagi bhaktiman yah sa me priyah

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥ १८ ॥

samah shatrau cha mitre cha tatha manapamanayoh
shitoshnasukhaduhkheshu samah sangavivarjitah

तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी सन्तुष्टो येन केनचित् ।
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥

tulyanindastutir mauni santushto yena kenachit
aniketah sthiramatir bhaktiman me priyo narah

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।
श्रद्दधाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः ॥ २० ॥

ye tu dharmyamritam idam yathoktam paryupasate
shraddadhana matparama bhaktas te tiva me priyah

Chapter 13: क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोग
KshetraKshetrajnaVibhagaYoga

अर्जुन उवाच

प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च ।
एतद्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥ १ ॥

arjuna uvacha
prakritim purusham chaiva kshetram kshetrajnam eva cha
etad veditum ichchhami jnanam jneyam cha keshava

श्रीभगवानुवाच

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥ २ ॥

shri bhagavan uvacha
idam shariram kaunteya kshetram ity abhidhiyate
etad yo vetti tam prahuh kshetrajna iti tadvidah

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥ ३ ॥

kshetrajnam chapi mam viddhi sarvakshetreshu bharata
kshetrakshetrajnayor jnanam yat taj jnanam matam mama

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारि यतश्च यत् ।
स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ४ ॥

tat kshetram yach cha yadrik cha yadvikari yatah cha yat
sa cha yo yatprabhavash cha tat samasena me shrinu

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥ ५ ॥

rishibhir bahudha gitam chhandobhir vividhaih prithak
brahmasutrapadaish chaiva hetumadbhir vinishchitaih

महाभूतान्यहङ्कारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।
इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥ ६ ॥

mahabhutany ahankaro buddhir avyaktam eva cha
indriyani dashaikam cha pancha chendriyagocharah

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सङ्घातश्चेतना धृतिः ।
एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ७ ॥

ichchha dveshah sukham duhkham sanghata chetana dhritih
etat kshetram samasena savikaram udahritam

अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ ८ ॥

amanitvam adambhitvam ahimsa kshantir arjavam
acharyopasanam shaucham sthairyam atmavinigrahah

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहङ्कार एव च ।
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ९ ॥

indriyartheshu vairagyam anahankara eva cha
janmamrityujaravyadhiduhkhadoshanudarshanam

असक्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु ।
नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ १० ॥

asaktir anabhishvangah putradaragrihadishu
nityam cha samachittatvam ishtanishtopapattishu

मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।
विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ ११ ॥

mayi chananyayogena bhaktir avyabhicharini
viviktadeshasevitvam aratir jana samsadi

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।
एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ १२ ॥

adhyatmajnananityatvam tattvarthajnana darshanam
etaj jnanam iti proktam ajnanam yad ato nyatha

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते ।
अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १३ ॥

jneyam yat tat pravakshyami yaj jnatvamritam ashnute
anadimat param brahma na sat tan nasad uchyate

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १४ ॥

sarvatah panipadam tat sarvato kshishiromukham
sarvatah shrutimal loke sarvam avritya tishthati

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।
असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १५ ॥

sarvendriyagunasabhasam sarvendriyavivarjitam
asaktam sarvabhrit chaiva nirgunam gunabhoktri cha

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।
सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥ १६ ॥

bahir antash cha bhutanam acharam charam eva cha
sukshmatvat tad avijneyam durastham chantike cha tat

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।
भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १७ ॥

avibhaktam cha bhuteshu vibhaktam iva cha sthitam
bhutabhartri cha taj jneyam grasishnu prabhavishnu cha

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम् ॥ १८ ॥

jyotisham api taj jyotis tamasah param uchyate
jnanam jneyam jnanagamyam hridi sarvasya vishthitam

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १९ ॥

iti kshetram tatha jnanam jneyam choktam samasatah
madbhakta etad vijnaya madbhavayopapadyate

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ।
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसम्भवान् ॥ २० ॥

prakritim purusham chaiva viddhy anadi ubhav api
vikarams cha gunams chaiva viddhi prakritisambhavan

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २१ ॥

karyakaranakartritve hetuh prakritir uchyate
purushah sukhaduhkhanam bhoktitve hetur uchyate

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान्गुणान् ।
कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २२ ॥

purushah prakritistho hi bhunkte prakritijan gunan
karanam gunasango sya sadasadyonijanmasu

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।
परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥ २३ ॥

upadrashtanumanta cha bharta bhokta maheshvarah
paramatmeti chapy ukto dehe smin purushah parah

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ २४ ॥

ya evam vetti purusham prakritim cha gunaih saha
sarvatha vartamano pi na sa bhuyo bhijayate

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।
अन्ये साङ्ख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ २५ ॥

dhyanenatmani pashyanti kechid atmanam atmana
anye sankhyena yogena karmayogena chapare

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।
तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २६ ॥

anye tv evam ajanantah shrutvanyebhya upasate
te pi chatitaranty eva mrityum shrutiparayanah

यावत्सञ्जायते किञ्चित्सत्त्वं स्थावरजङ्गमम् ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २७ ॥

yavat sanjayate kinchit sattvam sthavarajangamam
kshetrakshetrajnasamyogat tad viddhi bharatarshabha

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।
विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ २८ ॥

samam sarveshu bhuteshu tishthantam parameshvaram
vinashyatsv avinashyantam yah pashyati sa pashyati

समं पश्यन्हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।
न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ २९ ॥

samam pashyan hi sarvatra samavasthitam ishvaram
na hinasty atmanatmanam tato yati param gatim

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।
यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ ३० ॥

prakrityaiva cha karmani kriyamanani sarvashah
yah pashyati tathatmanam akartaram sa pashyati

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।
तत एव च विस्तारं ब्रह्म सम्पद्यते तदा ॥ ३१ ॥

yada bhutaprithagbhavam ekastham anupashyati
tata eva cha vistarambrahma sampadyate tada

अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।
शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ ३२ ॥

anaditvan nirgunatvat paramatmayam avyayah
sharirastho pi kaunteya na karoti na lipyate

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३३ ॥

yatha sarvagatam saukshmyad akasham nopalipyate
sarvatravasthito dehe tathatma nopalipyate

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३४ ॥

yatha prakashayaty ekah kritsnam lokam imam ravih
kshetram kshetri tatha kritsnam prakashayati bharata

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ ३५ ॥

kshetrakshetrajnayor evam antaram jnanachakshusha
bhutaprakritimoksham cha ye vidur yanti te param

Chapter 14: गुणत्रयविभागयोग Gunatraya VibhagaYoga

श्रीभगवानुवाच

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥

shri bhagavan uvacha
param bhuyah pravakshyami jnananam jnanam uttamam
yaj jnatva munayah sarve param siddhim ito gatah

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ २ ॥

idam jnanam upashritya mama sadharmyam agatah
sarge pi nopajayante pralaye na vyathanti cha

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ।
सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥

mama yonir mahad brahma tasmin garbham dadhami aham
sambhavah sarvabhutanam tato bhavati bharata

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः सम्भवन्ति याः ।
तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥

sarvayonishu kaunteya murtayah sambhavanti yah
tasam brahma mahad yonir aham bijapradah pita

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः ।
निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥

sattvam rajas tama iti gunah prakritisambhavah
nibadhnanti mahabaho dehe dehinam avyayam

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ।
सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥ ६ ॥

tatra sattvam nirmalatvat prakashakam anamayam
sukhasangena badhnati jnanasangena chanagha

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम् ।
तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम् ॥ ७ ॥

rajo ragatmakam viddhi trishnasangasamudbhavam
tan nibadhnati kaunteya karmasangena dehinam

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।
प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ ८ ॥

tamas tv ajnanajam viddhi mohanam sarvadehinam
pramadalasyanidrabhis tan nibadhnati bharata

सत्त्वं सुखे सञ्जयति रजः कर्मणि भारत ।
ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे सञ्जयत्युत ॥ ९ ॥

sattvam sukhe sanjayati rajah karmani bharata
jnanam avritya tu tamah pramade sanjayaty uta

रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ।
रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥

rajas tamash chabhibhuya sattvam bhavati bharata
rajah sattvam tamash chaiva tamah sattvam rajas tatha

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।
ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥

sarvadvareshu dehe smin prakasha upajayate
jnanam yada tada vidyad vivriddham sattvam ity uta

लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा ।
रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥

lobhah pravrittir arambhah karmanam ashamah spriha
rajasy etani jayante vivriddhe bharatarshabha

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।
तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ १३ ॥

aprakasho pravrittish cha pramado moha eva cha
tamasy etani jayante vivriddhe kurunandana

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।
तदोत्तमविदां लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥

yada sattve pravriddhe tu pralayam yati dehabhrit
tadottamavidam lokan amalan pratipadyate

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते ।
तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥

rajasi pralayam gatva karmasangishu jayate
tatha pralinah tamasi mudhayonishu jayate

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ।
रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम् ॥ १६ ॥

karmanah sukritasyahuh sattvikam nirmalam phalam
rajasas tu phalam duhkham ajnanam tamasah phalam

सत्त्वात्सञ्जायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।
प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १७ ॥

sattvat sanjayate jnanam rajasah lobha eva cha
pramadamohau tamaso bhavato jnanam eva cha

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥ १८ ॥

urdhvam gachchhanti sattvastha madhye tishthanti rajasah
jaghanyagunavrittistha adho gachchhanti tamasah

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ।
गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥

nanyam gunebhyah kartaram yada drashtanupashyati
gunebhyash cha param vetti madbhavam so dhigachchhati

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ।
जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥

gunan etan atitya trin dehi dehasamudbhavan
janmamrityujaraduhkhair vimukto mritam ashnute

अर्जुन उवाच

कैर्लिङ्गैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।
किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्तते ॥ २१ ॥

arjuna uvacha
kair lingais trin gunan etan atito bhavati prabho
kim acharah katham chaitams trin gunan ativartate

श्रीभगवानुवाच

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव ।
न द्वेष्टि सम्प्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति ॥ २२ ॥

shri bhagavan uvacha
prakasham cha pravrittim cha moham eva cha pandava
na dveshti sampravrittani na nivrittani kankshati

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।
गुणा वर्तन्त इत्येवं योऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥ २३ ॥

udasinavad asino gunair yo na vichalyate
guna vartanta ity evam yo vatishthati nengate

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाञ्चनः ।
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥

samaduhkhasukhah svasthah samaloshtashmakanchanah
tulyapriyapriyo dhiras tulyanindatmasamstutih

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ।
सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥

manapamanayos tulyas tulyo mitraripakshayoh
sarvarambhaparityagi gunatitah sa uchyate

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।
स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥

mam cha yo vyabhicharena bhaktiyogena sevate
sa gunan samatityaitan brahmabhuyaya kalpate

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ २७ ॥

brahmano hi pratishthaham amritasyavyayasya cha
shashvatasya cha dharmasya sukhasyaikantikasya cha

Chapter 15: पुरुषोत्तमयोग Purushottama Yoga

श्रीभगवानुवाच

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

shri bhagavan uvacha
urdhvamulam adhahshakham ashvattham prahur avyayam
chhandamsi yasya parnani yas tam veda sa vedavit

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।
अधश्च मूलान्यनुसन्ततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

adhash chordhvam prasritas tasya shakha gunapravriddha vishayapravalah
adhash cha mulany anusantatani karmanubandhini manushyaloke

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च सम्प्रतिष्ठा ।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥

na rupam asyeha tathopalabhyate nanto na chadir na cha sampratishtha
ashvattham enam suvirudhamulasangashastrena dridhena chhittva

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्गता न निवर्तन्ति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

tatah padam tat parimargitavyam yasmin gata na nivartanti bhuyah
tam eva chadyam purusham prapadye yatah pravrittih prasrita purani

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर् गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥

nirmana moha jita sanga dosha adhyatma nitya vinivritta kamah
dvandvair vimuktah sukha duhkha samjnair gachchhanty amudhah padam avyayam tat

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

na tad bhasayate suryo na shashanko na pavakah
yad gatva na nivartante tad dhama paramam mama

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

mamaivamsho jivaloke jivabhutah sanatanah
manah shashthanindriyani prakritisthani karshati

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ ८ ॥

shariram yad avapnoti yach chapy utkramatishvarah
grihitvaitani samyati vayur gandhan ivashayat

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

shrotram chakshuh sparshanam cha rasanam ghranam eva cha
adhishthaya manash chayam vishayan upasevate

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम् ।
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

utkramantam sthitam vapi bhunjanam va gunanvitam
vimudha nanupashyanti pashyanti jnanachakshushah

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११ ॥

yatanto yoginash chainam pashyanty atmany avasthitam
yatanto py akritatmano nainam pashyanty achetasah

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।
यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

yad adityagatam tejo jagad bhasayaty akhilam
yach chandramasi yach chagnau tat tejo viddhi mamakam

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

gam avishya cha bhutani dharayamy aham ojasā
pushnami chaushadhih sarvah somo bhutva rasatmakah

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

aham vaishvanaro bhutva praninam deham ashritah
pranapanasamayuktah pachamy annam chaturvidham

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥

sarvasya chaham hridi sannivishto mattah smritir jnanam apohanam cha
vedaish cha sarvair aham eva vedyo vedantakrid vedavid eva chaham

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥

dvav imau purushau loke ksharash chakshara eva cha
ksharah sarvani bhutani kutastho kshara uchyate

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

uttamah purushas tv anyah paramatmety udahritah
yo lokatrayam avishya bibharty avyaya ishvarah

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

yasmad ksharam atito ham aksharad api chottamah
ato smi loke vede cha prathitah purushottamah

यो मामेवमसम्मूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

yo mam evam asammudho janati purushottamam
sa sarvavid bhajati mam sarvabhavena bharata

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।
एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

iti guhyatamam shastram idam uktam mayanagha
etad buddhva buddhiman syat kritakrityash cha bharata

Chapter 16: दैवासुरसम्पद्विभागयोग Daivasura Sampad Vibhaga Yoga

श्रीभगवानुवाच

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।
दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥

shri bhagavan uvacha
abhayam sattvasamshuddhir jnanayogavyavasthitih
danam damash cha yajnyash cha svadhyayas tapa arjavam

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।
दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ २ ॥

ahimsa satyam akrodhas tyagah shantir apaishunam
daya bhuteshvaloluptvam mardavam hrir achapalam

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।
भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

tejah kshama dhritih shaucham adroho natimanita
bhavanti sampadam daivim abhijatasya bharata

दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ सम्पदमासुरीम् ॥ ४ ॥

dambho darpo bhimanash cha krodhah parushyam eva cha
ajnanam chabhijatasya partha sampadam asurim

दैवी सम्पद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।
मा शुचः सम्पदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥ ५ ॥

daivi sampad vimokshaya nibandhayasuri mata
ma shuchah sampadam daivim abhijato si pandava

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च ।
दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे श्रृणु ॥ ६ ॥

dvau bhutasargau loke smin daiva asura eva cha
daivo vistarashah prokta asuram partha me shrinu

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ।
न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥

pravrittim cha nivrittim cha jana na vidur asurah
na shaucham napi chacharo na satyam teshu vidyate

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ।
अपरस्परसम्भूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ ८ ॥

asatyam apratishtham te jagad ahur anishvaram
aparasparasambhutam kim anyat kamahaitukam

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।
प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ ९ ॥

etam drishtim avashtabhya nashtatmano lpa buddhayah
prabhavanty ugrakarmanah kshyaya jagato hitah

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।
मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः ॥ १० ॥

kamam ashritya dushpuram dambhamanamad anvitah
mohad grihitvasadgrahan pravartante shuchivratah

चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः ।
कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥ ११ ॥

chintam aparimeyam cha pralayantam upashritah
kamopabhogaparamah etavad iti nishchitah

आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।
ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसञ्चयान् ॥ १२ ॥

ashapashashatair baddhah kamakrodhaparayanah
ihante kamabhogartham anyayenarthasanchayan

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथम् ।
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥

idam adya maya labdham imam prapsye manoratham
idam astidam api me bhavishyati punar dhanam

असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ।
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी ॥ १४ ॥

asau maya hatah shatrur hanishye chaparan api
ishvaro ham aham bhogi siddho ham balavan sukhi

आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।
यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥

adhyo bhijanavan asmi ko nyo sti sadrisho maya
yakshye dasyami modishya ity ajnanavimohitah

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ १६ ॥

anekachittavibhranta mohajalasamavritah
prasaktah kamabhogeshu patanti narake shuchau

आत्मसम्भाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ।
यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥

atmasambhavitah stabdha dhanamanamadanvitah
yajante namayajnais te dambhenavidhipurvakam

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।
मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः ॥ १८ ॥

ahankaram balam darpam kamam krodham cha samshritah
mam atmaparadeheshu pradvisanto bhyasukah

तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ।
क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥

tan aham dvishatah kruran samsareshu naradhaman
kshipamy ajasram ashubhan asurishv eva yonishu

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ।
मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम् ॥ २० ॥

asurim yonim apanna mudha janmani janmani
mam aprapyaiva kaunteya tato yanty adhamam gatim

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ २१ ॥

trividham narakasyedam dvaram nashanam atmanah
kamah krodhas tatha lobhas tasmad etat trayam tyajet

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।
आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ २२ ॥

etair vimuktah kaunteya tamodvarais tribhir narah
acharaty atmanah shreyas tato yati param gatim

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥

yah shastravidhim utsrijya vartate kamakaratah
na sa siddhim avapnoti na sukham na param gatim

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥

tasmach chhastram pramanam te karyakaryavyavasthitau
jnatva shastravidhanoktam karma kartum iharhasi

Chapter 17: श्रद्धात्रयविभागयोग Shraddhatraya Vibhaga Yoga

अर्जुन उवाच

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।
तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥

arjuna uvacha
ye shastravidhim utsrijya yajante shraddhayanvitah
tesham nishtha tu ka krishna sattvam aho rajas tamah

श्रीभगवानुवाच

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥

shri bhagavan uvacha
trividha bhavati shraddha dehinam sa svabhavaja
sattviki rajasi chaiva tamasi cheti tam shrinu

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ ३ ॥

sattvanurupa sarvasya shraddha bhavati bharata
shraddhamayo yam purusho yo yach chhraddhah sa eva sah

यजन्ते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसाः ।
प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ ४ ॥

yajante sattvika devan yaksharakshamsi rajasah
pretan bhutaganamsh chanye yajante tamasa janah

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।
दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥

ashastravihitam ghoram tapyante ye tapo janah
dambhahankarasamyuktah kamaragabalanvitah

कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ।
मां चैवान्तःशरीरस्थं तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥

karshayantah sharirastham bhutagramam achetasah
mam chaivantahsharirastham tan viddhy asuranishchayan

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।
यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥

aharas tv api sarvasya trividho bhavati priyah
yajnyas tapas tatha danam tesham bhedam imam shrinu

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ।
रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्याः आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ ८ ॥

ayuhsattvabalarogyasukhapritivivardhanah
rasyah snigdhah sthira hridya aharah sattvikapriyah

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।
आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

katvamlalavanatyushnatikshnarukshavidahinah
ahara rajasasyeshta duhkhashokamayapradah

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।
उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥

yatayamam gatarasam puti paryushitam cha yat
uchchhishtam api chamedhyam bhojanam tamasapriyam

अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।
यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥

aphalakankshibhir yajnyo vidhidrishto ya ijyate
yashtavyam eveti manah samadhaya sa sattvikah

अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १२ ॥

abhisandhaya tu phalam dambhartham api chaiva yat
ijyate bharatashreshtha tam yajnyam viddhi rajasam

विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥

vidhihinam asrishtannam mantrahinam adakshinam
shraddhavirhitam yajnyam tamasam parichakshate

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ।
ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥

devadvijagurupragyapujanam shaucham arjavam
brahmacharyam ahimsa cha shariram tapa uchyate

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।
स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५ ॥

anudvegakaram vakyam satyam priyahitam cha yat
svadhyayabhyasanam chaiva vangmayam tapa uchyate

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।
भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥ १६ ॥

manahprasadah saumyatvam maunam atmavinigrahah
bhavasamshuddhir ity etat tapo manasam uchyate

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः ।
अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७ ॥

shraddhaya paraya taptam tapas tat trividham naraih
aphalakankshibhir yuktaih sattvikam parichakshate

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।
क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १८ ॥

satkaramanapujartham tapo dambhena chaiva yat
kriyate tad iha proktam rajasam chalam adhruvam

मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ।
परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १९ ॥

mudhagrahenatmano yat pidaya kriyate tapah
parasyotsadanartham va tat tamasam udahritam

दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।
देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ २० ॥

datavyam iti yad danam diyate nupakarine
deshe kale cha patre cha tad danam sattvikam smritam

यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।
दीयते च परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥ २१ ॥

yat tu pratyupakarartham phalam uddishya va punah
diyate cha pariklishtam tad danam rajasam smritam

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।
असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

adesha kale yad danam apatrebhyash cha diyate
asatkritam avajnatam tat tamasam udahritam

ॐतत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।
ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥

om tat sad iti nirdesho brahmanas tri vidhah smritah
brahmanas tena vedash cha yajnyash cha vihitah pura

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥

tasmad om ity udahritya yajnyadanatapah kriyah
pravartante vidhanoktah satatam brahmavadinam

तदित्यनभिसन्धाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ।
दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ २५ ॥

tad ity anabhisandhaya phalam yajnyatapahkriyah
danakriyash cha vividhah kriyante mokshakankshibhih

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥

sadbhave sadhubhave cha sad ity etat prayujyate
prashaste karmani tatha sach chhabdah partha yujyate

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।
कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥

yajne tapasi dane cha sthitih sad iti chochyate
karma chaiva tadarthiyam sad ity evabhidhiyate

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।
असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥

ashraddhaya hutam dattam tapas taptam kritam cha yat
asad ity ucyate partha na cha tat pretya no iha

Chapter 18: मोक्षसंन्यासयोग Moksha SannyasaYoga

अर्जुन उवाच
संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥ १ ॥

sannyasasya mahabaho tattvam ichchhami veditum
tyagasya cha hrishikesha prithak keshinishudana

श्रीभगवानुवाच
काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ २ ॥

kamyanam karmanam nyasam sannyasam kavayo viduh
sarvakarmaphalatyagam prahus tyagam vichakshanah

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ।
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥

tyajyam doshavad ity eke karma prahur manishinah
yajnadanatapahkarma na tyajyam iti chapare

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।
त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः सम्प्रकीर्तितः ॥ ४ ॥

nishchayam shrinu me tatra tyage bharatasattama
tyago hi purushavyaghra trividhah samprakirtitah

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

yajnadanatapahkarma na tyajyam karyam eva tat
yajno danam tapash chaiva pavanani manishinam

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ ६ ॥

etany api tu karmani sangam tyaktva phalani cha
kartavyaniti me partha nishchitam matam uttamam

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।
मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥

niyatasya tu sannyasah karmano nopapadyate
mohat tasya parityagas tamasah parikirtitah

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ।
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥

duhkham ity eva yat karma kayakleshabhayat tyajet
sa kritva rajasam tyagam naiva tyagaphalam labhet

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।
सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥

karyam ity eva yat karma niyatam kriyate rjuna
sangam tyaktva phalam chaiva sa tyagah sattviko matah

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥ १० ॥

na dveshty akushalam karma kushale nanushajjate
tyagi sattvasamavishto medhavi chhinnasamshayah

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥

na hi dehabhrita shakyam tyaktum karmany asheshtah
yas tu karmaphalatyagi sa tyagity abhidhiyate

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥ १२ ॥

anishta mishtam mishram cha trividhah karmanah phalam
bhavaty atyaginam pretya na tu sannyasinam kvachit

पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।
साङ्ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १३ ॥

panchaitani mahabaho karanani nibodha me
sankhye kritante proktani siddhaye sarvakarmanam

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।
विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पञ्चमम् ॥ १४ ॥

adhishthanam tatha karta karanam cha prithagvidham
vividhash cha prithak cheshta daivam chaivatra panchamam

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ।
न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥

shariravanmanobhir yat karma prarabhate narah
nyayyam va viparitam va panchaite tasya hetavah

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।
पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६ ॥

tatraivam sati kartaram atmanam kevalam tu yah
pashaty akritabuddhitvan na sa pashyati durmatih

यस्य नाहङ्कृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।
हत्वापि स इमाँल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते ॥ १७ ॥

yasya nahankrito bhavo buddhir yasya na lipyate
hatvapi sa imam lokan na hanti na nibadhyate

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।
करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः ॥ १८ ॥

jnanam jneyam parijnata trividhah karmachodana
karanam karma karteti trividhah karmasangrahah

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः ।
प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥

jnanam karma cha karta cha tridhaiva gunabhedatah
prochyate gunasankhyane yathavach chhrinu tany api

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ।
अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥ २० ॥

sarvabhuteshu yenaikam bhavam avyayam ikshate
avibhaktam vibhakteshu taj jnanam viddhi sattvikam

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ।
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥

prithaktvena tu yaj jnanam nanabhavan prithagvidhan
vetti sarveshu bhuteshu taj jnanam viddhi rajasam

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहैतुकम् ।
अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

yat tu kritsnavad ekasmin karye saktam ahaitukam
atattvarthavad alpam cha tat tamasam udahritam

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।
अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ २३ ॥

niyatam sangarahitam aragadveshatah kritam
aphalaprepsuna karma yat tat sattvikam uchyate

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः ।
क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २४ ॥

yat tu kamepsuna karma sahankarena va punah
kriyate bahulayasan tad rajasam udahritam

अनुबन्धं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषम् ।
मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ २५ ॥

anubandham kshayam himsam anapekshya cha paurusham
mohad arambhyate karma yat tat tamasam uchyate

मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः ।
सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥

muktasango nahamvadi dhrityutsahasamanvitah
siddhyasiddhyor nirvikarah karta sattvika uchyate

रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।
हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥

ragi karmaphalaprepsur lubdho himsatmako shuchih
harshashokanvitah karta rajasah parikirtitah

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोलसः ।
विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥

ayuktah prakritah stabdhah shatho naishkritikolasah
vishadi dirghasutri cha karta tamasa uchyate

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं श‍ृणु ।
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनञ्जय ॥ २९ ॥

buddher bhedam dhritesh chaiva gunatas trividham shrinu
prochyamanam asheshena prithaktvena dhananjaya

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ।
बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥

pravrittim cha nivrittim cha karyakarye bhayabhaye
bandham moksham cha ya vetti buddhih sa partha sattviki

यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ।
अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥

yaya dharmamadharmam cha karyam chakaryameva cha
ayathavat prajanati buddhih sa partha rajasi

अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।
सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥

adharmam dharmam iti ya manyate tamasavrita
sarvarthan viparitams cha buddhih sa partha tamasi

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः ।
योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३३ ॥

dhritya yaya dharayate manah pranendriyakriyah
yogenavyabhicharinya dhritih sa partha sattviki

यया तु धर्मकामार्थान्धृत्या धारयतेऽर्जुन ।
प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥

yaya tu dharmakamarthan dhritya dharayate rjuna
prasangena phalakankshi dhritih sa partha rajasi

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ।
न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥

yaya svapnam bhayam shokam vishadam madam eva cha
na vimunchati durmedha dhritih sa partha tamasi

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।
अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥ ३६ ॥

sukham tv idanim trividham shrinu me bharatarshabha
abhyasad ramate yatra duhkhantam cha nigachchhati

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।
तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥

yat tad agre visham iva pariname mritopamam
tat sukham sattvikam proktam atmabuddhiprasadajam

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।
परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥

vishayendriyasamyogad yat tad agre mritopamam
pariname visham iva tat sukham rajasam smritam

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥

yad agre chanubandhe cha sukham mohanam atmanah
nidralasyapramadottham tat tamasam udahritam

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।
सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ ४० ॥

na tad asti prithivyam va divi deveshu va punah
sattvam prakritijair muktam yad ebhih syat tribhir gunaih

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप ।
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥

brahmanakshatriyavisham shudranam cha parantapa
karmani pravibhaktani svabhavaprabhavair gunaih

शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च ।
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ ४२ ॥

shamo damas tapah shaucham kshantir arjavam eva cha
jnanam vijnanam astikyam brahmakarma svabhavajam

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।
दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ ४३ ॥

shauryam tejo dhritir dakshyam yuddhe chapy apalayanam
danam ishvarabhavash cha kshatrakarma svabhavajam

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ ४४ ॥

krishigaurakshyavanijyam vaishyakarma svabhavajam
paricharyatmakam karma shudrasyapi svabhavajam

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु ॥ ४५ ॥

sve sve karmany abhiratah samsiddhim labhate narah
svakarmaniratah siddhim yatha vindati tach chhrinu

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥ ४६ ॥

yatah pravrittir bhutanam yena sarvam idam tatam
svakarmana tam abhyarchya siddhim vindati manavah

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥

shreyan svadharmo vigunah paradharmat svanushthitat
svabhavaniyatam karma kurvan napnoti kilbisham

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत् ।
सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥

sahajam karma kaunteya sadosham api na tyajet
sarvarambha hi doshena dhumena agnir ivavritah

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ।
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥ ४९ ॥

asaktabuddhih sarvatra jitatma vigatasprihah
naishkarmyasiddhim paramam sannyasenadhigachchhati

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।
समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥

siddhim prapto yatha brahma tathapnoti nibodha me
samasenaiva kaunteya nishtha jnanasya ya para

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।
शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ ५१ ॥

buddhya vishuddhaya yukto dhrityatmanam niyamya cha
shabdadin vishayams tyaktva ragadveshau vyudasya cha

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥

viviktasevi laghvashi yatavakkayamanasah
dhyana yogaparo nityam vairagyam samupashritah

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥

ahankaram balam darpam kamam krodham parigraham
vimuchya nirmamah shanto brahmabhuyaya kalpate

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ ५४ ॥

brahmabhutah prasannatma na shochati na kankshati
samah sarveshu bhuteshu madbhaktim labhate param

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः ।
ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम् ॥ ५५ ॥

bhaktya mam abhijanati yavan yash chasmi tattvatah
tato mam tattvato jnatva vishate tad anantaram

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥

sarvakarmany api sada kurvano madvyapashrayah
matprasadat avapnoti shashvatam padam avyayam

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ ५७ ॥

chetasa sarvakarmani mayi sannyasya matparah
buddhiyogam upashritya machchittah satatam bhava

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ।
अथ चेत्त्वमहङ्कारान्न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि ॥ ५८ ॥

machchittah sarvadurgani matprasadat tarishyasi
atha chet tvam ahankaran na shroshyasi vinankshyasi

यदहङ्कारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।
मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ ५९ ॥

yad ahankaram ashritya na yotsya iti manyase
mithyaisha vyavasayas te prakritis tvam niyokshyati

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ ६० ॥

svabhavajena kaunteya nibaddhah svena karmana
kartum nechchhasi yan mohak karishyasy avasho pi tat

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।
भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥ ६१ ॥

ishvarah sarvabhutanam hriddeshe rjuna tishthati
bhramayan sarvabhutani yantrarudhani mayaya

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।
तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ ६२ ॥

tam eva sharanam gachchha sarvabhavena bharata
tatprasadat param shantim sthanam prapsyasi shashvatam

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।
विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥

iti te jnanam akhyatam guhyad guhyataram maya
vimrishyaitad asheshena yathechchhasi tatha kuru

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।
इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥ ६४ ॥

sarvaguhyatamam bhuyah shrinu me paramam vachah
ishto si me dridham iti tato vakshyami te hitam

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ ६५ ॥

manmana bhava madbhakto madyaji mam namaskuru
mam evaishyasi satyam te pratijane priyo si me

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥

sarvadharman parityajya mam ekam sharanam vraja
aham tva sarvapapebhyo mokshayishyami ma shuchah

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥ ६७ ॥

idam te natapaskaya nabhaktaya kadachana
na chashushrushave vachyam na cha mam yo bhyasuyati

य इमं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।
भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥

ya imam paramam guhyam madbhakteshv abhidhashyati
bhaktim mayi param kritva mam evaishyaty asamshayah

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।
भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ ६९ ॥

na cha tasman manushyeshu kashchin me priyakrittamah
bhavita na cha me tasmad anyah priyataro bhuvi

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ ७० ॥

adhyeshyate cha ya imam dharmyam samvadam avayoh
jnanayajnena tenaham ishtah syam iti me matih

श्रद्धावाननसूयश्च श्रृणुयादपि यो नरः ।
सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ७१ ॥

shraddhavan anasuyash cha shrinuyad api yo narah
so pi muktah shubhan lokan prapnuyat punyakarmanam

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।
कच्चिदज्ञानसम्मोहः प्रनष्टस्ते धनञ्जय ॥ ७२ ॥

kachchid etach chhrutam partha tvayaikagrena chetasa
kachchid ajnanasammohah pranashthas te dhananjaya

अर्जुन उवाच
नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ।
स्थितोऽस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव ॥ ७३ ॥

arjuna uvacha
nashto mohah smritir labdha tvatprasadan mayachyuta
sthito smi gatasandehah karishye vachanam tava

सञ्जय उवाच
इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥ ७४ ॥

sanjaya uvacha
ity aham vasudevasya parthasya cha mahatmanah
samvadam imam ashausham adbhutam romaharshanam

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम् ।
योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥

vyasaprasadach chhrutavan etad guhyam aham param
yogam yogeshvarat krishnat sakshat kathayatah svayam

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥

rajan samsmrit ya samsmrit ya samvadam imam adbhutam
keshavarjunayoh punyam hrishyami cha muhur muhuh

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ।
विस्मयो मे महान् राजन्हृष्यामि च पुनः पुनः ॥ ७७ ॥

tach cha samsmrit ya samsmrit ya rupam atyadbhutam hareh
vismayo me mahan rajan hrishyami cha punah punah

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥

yatra yogeshvarah krishno yatra partho dhanurdharah
tatra shrir vijayo bhutir dhruva nitir matir mama

***

ॐ तत् सत्

श्रीमद्भगवद्गीता समाप्तम्

May the timeless wisdom of the Bhagavad Gita inspire peace, self-knowledge, righteous action, devotion, and spiritual growth.

This edition is shared freely for the benefit of all.

Everyone is welcome to read, copy, share, print, translate, adapt, and distribute this edition freely.

लोकाः समस्ताः सुखिनो भवन्तु ।
May all beings everywhere be happy and free.

Kedi Ganapati
MKG Digital University of Sanatan Dharma
First Digital Edition, 2026